

Raport z realizacji oraz planowania
działań profilaktycznych
z zakresu profilaktyki uzależnień
od substancji psychoaktywnych, alkoholu
oraz uzależnień behawioralnych
w gminach województwa opolskiego w 2017 r.

RAPORT WOJEWÓDZKI 2017

Michał Wanke, Dariusz Zawora

Opole, grudzień 2018

Spis treści

Spis treści	1
Wprowadzenie: o badaniu	2
Gminy objęte badaniem	2
Metoda i narzędzie badawcze, przebieg realizacji	2
Realizacja programów profilaktycznych	4
Realizacja programów profilaktycznych w jednostkach edukacyjnych	4
Realizacja rekomendowanych programów profilaktycznych	5
Rodzaje rekomendowanych programów profilaktycznych	8
Programy rekomendowane a kompetentni realizatorzy	11
Realizacja nierekomendowanych (autorskich) programów profilaktycznych	12
Ewaluacja realizowanych programów profilaktycznych	15
Działania profilaktyczne realizowane za pośrednictwem internetu	17
Oddolne wsparcie w realizacji działań profilaktycznych	19
Rozwój profesjonalnej oraz skutecznej profilaktyki uzależnień	22
Wsparcie oddolnych inicjatyw społecznych	23
Kompetencje osób realizujących działania profilaktyczne	24
Analizy zjawisk związanych z uzależnieniami	29
Współpraca z innymi JST w obszarze profilaktyki uzależnień	33
Plany wsparcia działań w roku 2019	35
Nowe substancje psychoaktywne	36
Działania profilaktyczne planowane w roku 2019	38
Mocne strony profilaktyki w 2017 r.	40
Słabe strony profilaktyki w 2017 r.	40
Działania profilaktyczne a redukcja szkód	40
Działania profilaktyczne w zakresie redukcji szkód do realizacji w przyszłości	42
Podsumowanie: potrzeba profesjonalizacji	43
Aneks	45
Oddolne inicjatywy profilaktyczne dofinansowane przez gminy	45

Wprowadzenie: o badaniu

Prezentowany raport zawiera analizę danych na temat działań z zakresu profilaktyki uzależnień od substancji psychoaktywnych, alkoholu oraz uzależnień behawioralnych realizowanych w roku 2017 w gminach województwa opolskiego. Raport przedstawia również analizę deklaracji na temat planów działań profilaktycznych w gminach w roku następnym oraz dane dotyczące barier i wyzwań dotyczących tej tematyki. Dzięki danym uzyskanym z badań realizowanych w gminach województwa opolskiego w latach wcześniejszych, możliwe było również naszkicowanie kontekstu zmian niektórych czynników.

Gminy objęte badaniem

W poprzednich edycjach badania nie zawsze udawało się zachęcić wszystkie (71) gminy województwa opolskiego do udziału w badaniu. W tym roku - drugi raz z rzędu - odpowiedzi udzielili przedstawiciele wszystkich gmin. W poprzednich latach zwrotność kształtowała się w następujący sposób:

- 2012 - 66 gmin;
- 2013 - 71 gmin;
- 2014 - 68 gmin;
- 2015 - 69 gmin;
- 2016 - 71 gmin;
- 2017 - 71 gmin.

Analizie poddano dane z 71 ankiet realizowanych w dwóch ostatnich tygodniach listopada i w pierwszym tygodniu grudnia 2018 roku. Nie wszystkie gminy udzieliły odpowiedzi na wszystkie pytania, więc zawsze przedstawione są proporcje odpowiedzi ważnych - tzn. spośród tych, które zostały udzielone. Gminy biorące udział w badaniu podzielone zostały ze względu na ich typ (Tabela 1.): wiejskie, wiejsko-miejskie i siedziby powiatów. Dużą część analiz przeprowadzono w takim podziale.

Tabela 1. - Gminy województwa opolskiego ze względu na typ.

Gminy wiejskie:

Bierawa, Branice, Chrząstowice, Cisek, Dąbrowa, Dobrzeń Wielki, Domaszowice, Izbicko, Jemielnica, Kamiennik, Komprachcice, Lasowice Wielkie, Lubrza, Lubsza, Łambinowice, Łubniany, Murów, Olszanka, Pakosławice, Pawłowiczki, Pokój, Polska Cerekiew, Popielów, Radłów, Reńska Wieś, Rudniki, Skarbimierz, Skoroszyce, Strzeleczyki, Świerczów, Tarnów Opolski, Turawa, Walce, Wilków, Zębowice

Gminy wiejsko - miejskie:

Baborów, Biała, Byczyna, Dobrodzień, Głogówek, Głucholazy, Gogolin, Grodków, Gorzów Śląski, Kietrz, Kolonowskie, Korfantów, Leśnica, Lewin Brzeski, Niemodlin, Otmuchów, Ozimek, Paczków, Praszka, Prószków, Tułowice, Ujazd, Wołczyn, Zawadzkie, Zdzieszowice

Gminy - siedziby powiatów:

Brzeg, Głubczyce, Kędzierzyn - Koźle, Kluczbork, Krapkowice, Namysłów, Nysa, Olesno, Opole, Prudnik, Strzelce Opolskie

Metoda i narzędzie badawcze, przebieg realizacji

Badanie realizowano przy użyciu kwestionariusza dostępnego w internecie pod adresem wskazanym przedstawicielom gmin. W porównaniu z rokiem 2017, kwestionariusz rozbudowano z

29 do 39 pozycji, rezygnując ze szczegółowych informacji kontaktowych. Dodano natomiast pytania o potrzeby i plany oraz sieci współpracy gmin.

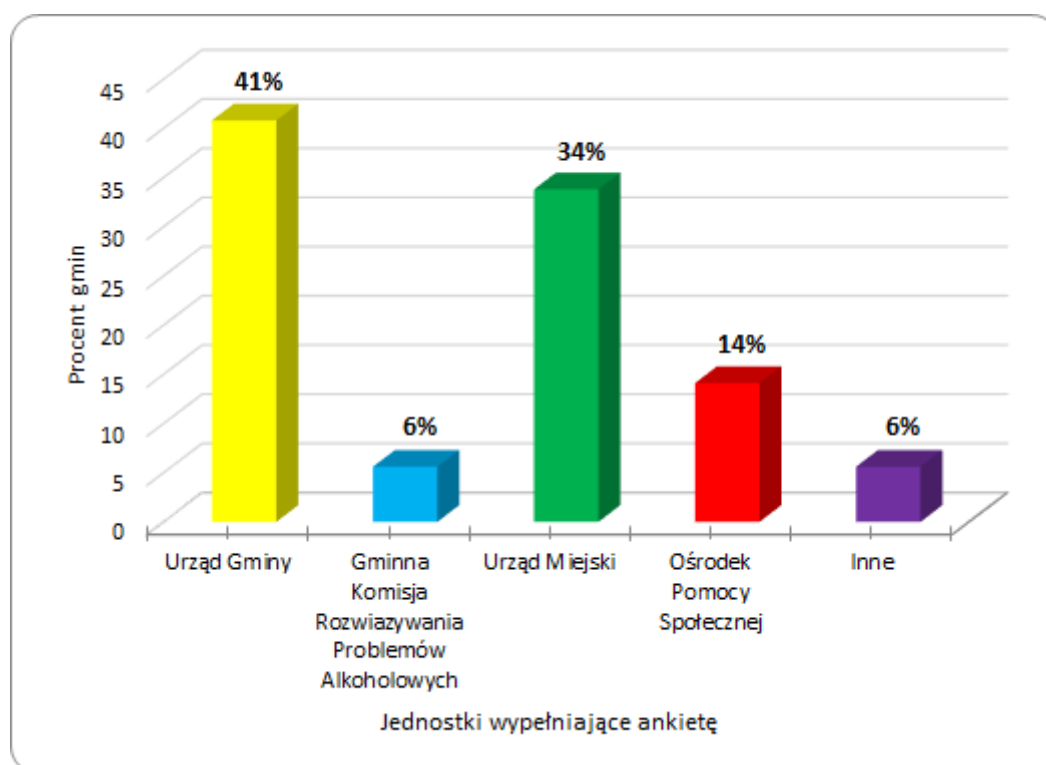
Na bieżąco kontrolowano stan wypełnienia ankiety i w razie potrzeby kontaktowano się z gminą z prośbą o uzupełnienie formularza. Przesłano go na adres urzędów gminnych, a następnie był on przekazywany odpowiednim komórkom. W ankiecie zarejestrowano nazwę tej komórki (poza pojedynczymi przypadkami, kiedy wypełniający nie podali tej informacji).

Gminy wiejskie reprezentowały - zgodnie z deklaracjami - głównie urzędy gmin (25). Pozostałe ankiety w takich gminach wypełniali przedstawiciele gminnej komisji ds. rozwiązywania problemów alkoholowych (4) lub pełnomocnik wójta ds. profilaktyki i przeciwdziałania uzależnieniom (1). W kolejnych czterech przypadkach wypełniającymi byli pracownicy gminnych ośrodków pomocy społecznej (4) oraz gminny ośrodek kultury (1).

Gminy miejsko-wiejskie reprezentowały przede wszystkim urzędy miejskie (12) oraz urzędy gmin (4), a także ośrodki pomocy społecznej (4). Dodatkowo po jednej ankiecie z takich gmin przysłali pełnomocnik burmistrza ds. profilaktyki i rozwiązywania problemów alkoholowych (1), ośrodek profilaktyki i wspierania rodziny (1) oraz wydział oświaty i spraw społecznych urzędu miasta (1).

Spośród **gmin**, które są również **siedzibą powiatu**, ankietę wypełniali - zgodnie z deklaracjami - przedstawiciele urzędów miast (9) i w jednym przypadku ośrodek pomocy społecznej (1).

Wykres 1.: Jednostki wypełniające ankietę.

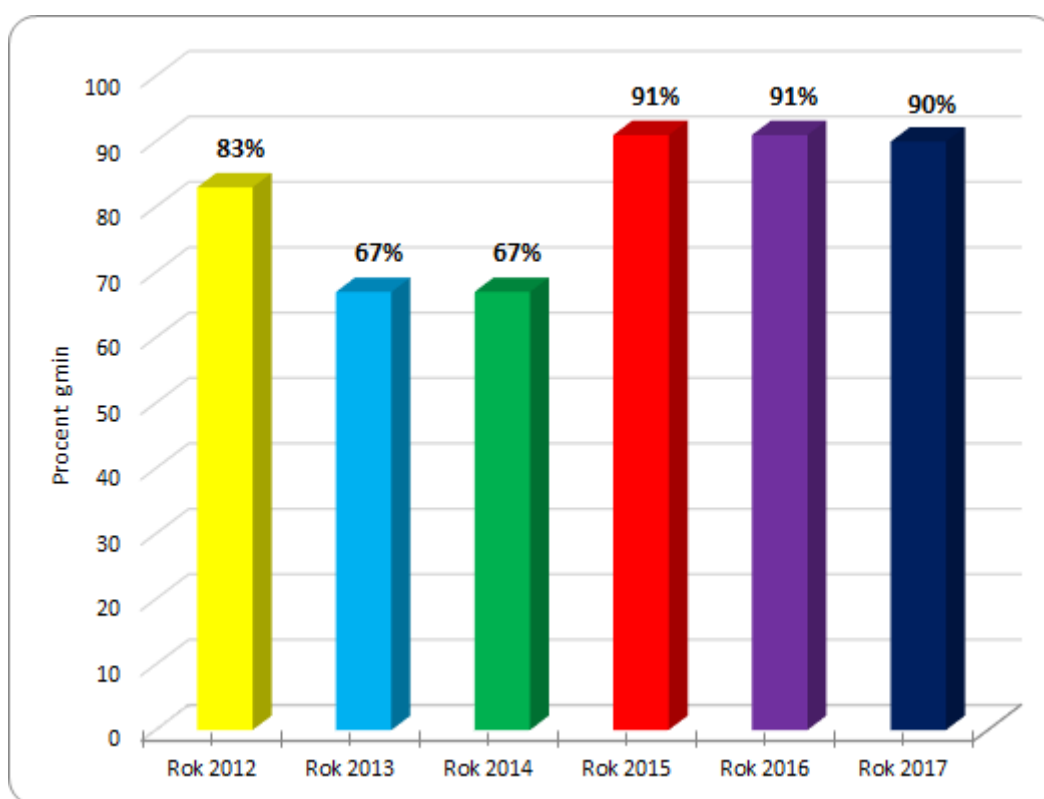

Realizacja programów profilaktycznych

Realizacja programów profilaktycznych w jednostkach edukacyjnych

Działania profilaktyczne realizowane w jednostkach edukacyjnych stanowią powinny podstawę wszystkich działań profilaktycznych w obszarze przeciwdziałania uzależnieniom od alkoholu, narkotyków czy uzależnieniom behawioralnym. Ważne bowiem jest by działania tego typu obejmowały najmłodsze grupy społeczne. Dzięki temu wzrasta skuteczność realizowanych strategii profilaktycznych. Należy również pamiętać, że ze względu na swój wiek, niedojrzałość emocjonalną lub niewystarczającą wiedzę dotyczącą zagrożeń jakie niesie ze sobą używanie substancji psychoaktywnych, młodzież szkolna stanowi największą grupę ryzyka w obszarze uzależnień od substancji psychoaktywnych i uzależnień od czynności.

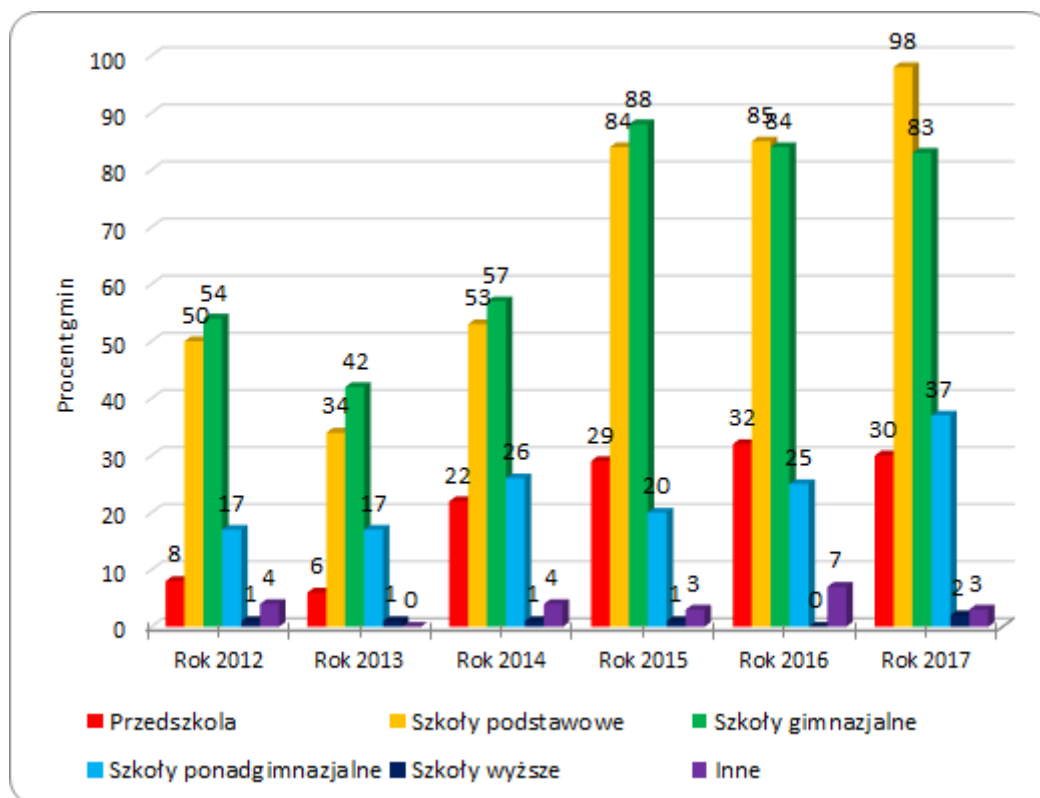
Wykres 2.: Procent gmin realizujących (wspierających realizację) programy profilaktyczne w jednostkach edukacyjnych w latach 2012-2017.

W roku 2017 na terenie 90% gmin woj. opolskiego realizowane były działania profilaktyczne w jednostkach edukacyjnych. Działania te obejmowały realizację rekomendowanych oraz autorskich programów profilaktycznych. W odniesieniu do lat wcześniejszych, liczba gmin które realizowały tego typu działania profilaktyczne pozostaje na tym samym poziomie (patrz wykres 2.).

Programy profilaktyczne realizowane w jednostkach edukacyjnych w roku 2017, obejmowały najczęściej grupy młodzieży szkolnej uczęszczające do szkół podstawowych. Jedynie w 2% gmin woj. opolskiego, działania profilaktyczne nie były realizowane w szkołach podstawowych (wykres 3.). Odsetek gmin realizujących działania profilaktyczne w szkołach podstawowych w roku 2017 wzrósł o 13% w porównaniu z rokiem 2016.

Wykres 3.: Procent gmin realizujących programy profilaktyczne w jednostkach edukacyjnych w latach 2012-2017 (podział ze względu na typ jednostki).

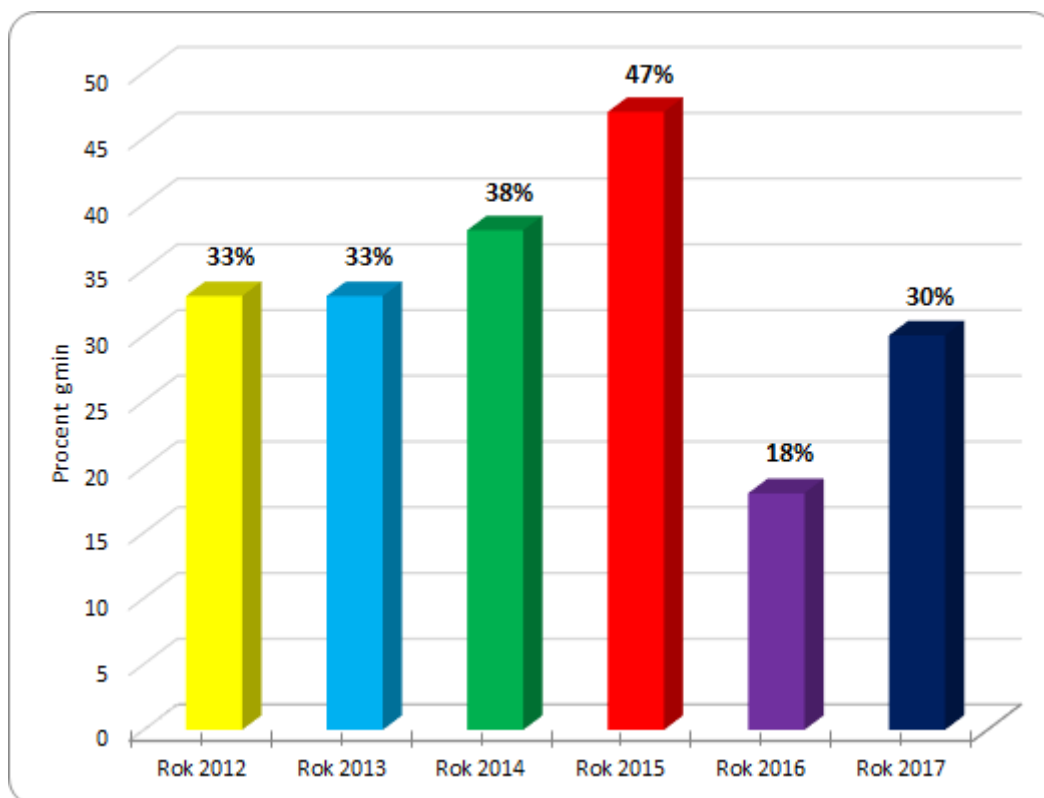

W roku 2017 wzrósł również odsetek gmin, które realizowały działania profilaktyczne w obszarze uzależnienia od substancji psychoaktywnych oraz uzależnień behawioralnych w szkołach ponadgimnazjalnych. W pozostałych typach jednostek edukacyjnych odsetek ten w zasadzie nie uległ zmianie.

Realizacja rekomendowanych programów profilaktycznych

Realizacja programów profilaktycznych, które posiadają rekomendacje takich agencji jak Państwowa Agencja Przeciwdziałania Problemom Alkoholowym, Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, Ośrodek Rozwoju Edukacji czy Instytut Psychiatrii i Neurologii, wpływa bezpośrednio na efektywność oraz skuteczność tego typu działań. System rekomendacji programów profilaktycznych działający w Polsce od 2010 roku pozwala na ocenę spełnienia standardów danych programów profilaktycznych. Zapewniają one skuteczność poszczególnych etapów realizacji programu profilaktycznego, jak również całościowej jego oceny. System rekomendacji daje więc gwarancję skuteczności oraz osiągnięcia oczekiwanych efektów danego programu profilaktycznego.

Wykres 4.: Procent gmin deklarujących realizację rekomendowanych programów profilaktycznych na ich terenie w latach 2012-2017.

W roku 2017 jedynie $\frac{1}{3}$ gmin woj. opolskiego realizowała lub wspierała realizację tego typu programów na swoim terenie. W porównaniu z rokiem ubiegłym odsetek gmin, które realizowały programy profilaktyczne posiadające rekomendacje wzrósł niemal o 100%, ale nadal utrzymuje się na stosunkowo niskim poziomie.

Najczęściej deklarowanymi przyczynami tego stanu rzeczy były niewystarczające środki na realizację programów profilaktycznych. Niemal $\frac{1}{4}$ gmin woj opolskiego twierdzi, że koszt realizacji rekomendowanych programów profilaktycznych jest tak wysoki, iż wolą one realizować innego typu działania profilaktyczne. Realizację programów profilaktycznych nie posiadających rekomendacji w roku 2017 r. zadeklarowało 13% gmin woj. opolskiego.

Kolejnymi, najczęściej deklarowanymi przyczynami braku realizacji rekomendowanych programów profilaktycznych były (tabela 2.): "małe zainteresowanie szkół tego typu programami" (8% gmin), "brak kompetentnych realizatorów" (6% gmin) oraz realizacja programów autorskich (4% gmin).

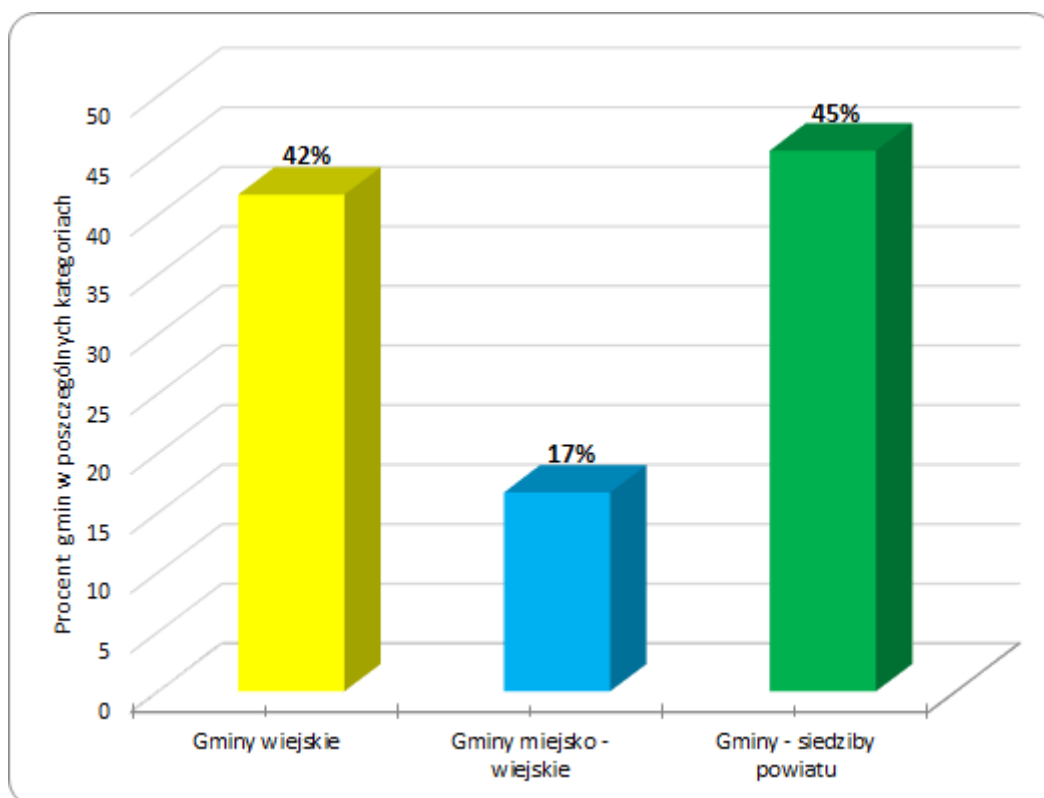
Tabela 2.: Wyjaśnienia dot. nie realizowania programów rekomendowanych.

Wyjaśnienie	ilość odpowiedzi	procent gmin
Brak środków finansowych na realizację programów rekomendowanych	17	24%
Realizowano inne programy	9	13%

Małe zainteresowanie szkół programami rekomendowanymi	6	8%
Brak kompetentnych realizatorów	4	6%
Realizowano programy autorskie	3	4%
Inne przyczyny	3	4%

Wzrost liczby realizowanych programów profilaktycznych w 2017 daje nadzieję na bardziej efektywne działania chroniące młodzież przed uzależnieniami. Jednak w porównaniu z ciągle malejącą liczbą realizacji programów podlegających ewaluacji (o tym w dalszej części raportu) oraz niską liczbą specjalistów posiadających kompetencje do realizacji rekomendowanych programów profilaktycznych, a co najważniejsze wysokimi kosztami ich realizacji, wzrost skuteczności działań profilaktycznych realizowanych przez gminy woj. opolskiego może okazać się chwilowy.

Wykres 5.: Procent gmin (w poszczególnych kategoriach) wspierających realizację rekomendowanych programów profilaktycznych w roku 2017 (podział ze względu na typ gmin).

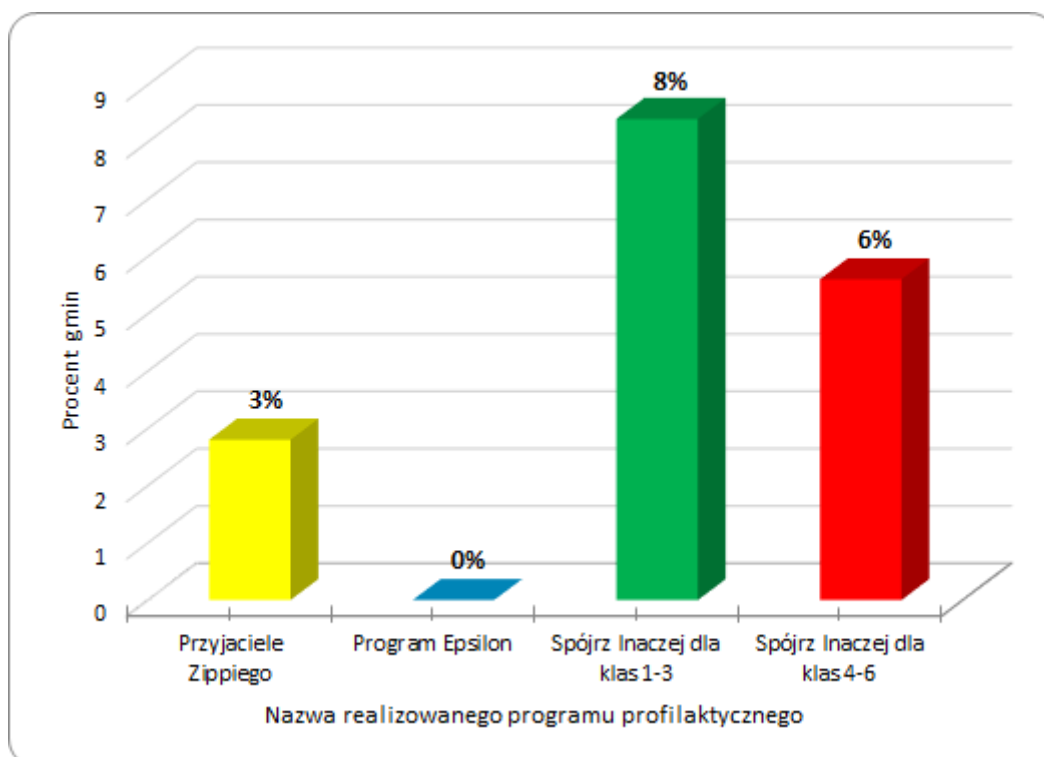

W roku 2017, programy profilaktyczne posiadające rekomendację najczęściej realizowane były w gminach - siedzibach powiatu. Prawie co druga (45% gmin) gmina tego typu wspierała realizację rekomendowanych programów profilaktycznych. Co zaskakujące, jedynie 17% gmin miejskich wsparło realizację rekomendowanych programów profilaktycznych. Na tle gmin wiejskich (42% gmin tego typu wsparło realizację programów rekomendowanych) wynik ten wydaje się być niezadowolający.

Rodzaje rekomendowanych programów profilaktycznych

Rekomendowane programy profilaktyczne z zakresu promocji zdrowia obejmują swym działaniem całą populację. Ich głównym celem jest polepszenie jakości życia, dobrostanu psychicznego tak dzieci, jak i dorosłych. Beneficjentami tego typu programów nie jest jedynie młodzież, ale bardzo często ich rodziny, przyjaciele, bliscy. Poprzez edukację normatywną, rozwój umiejętności życiowych czy trening kompetencji społeczno - emocjonalnych osiągnane są cele polegające na zapobieganiu uzależnieniom, destrukcyjnym zachowaniom w przyszłości czy nieprawidłowej adaptacji społecznej.

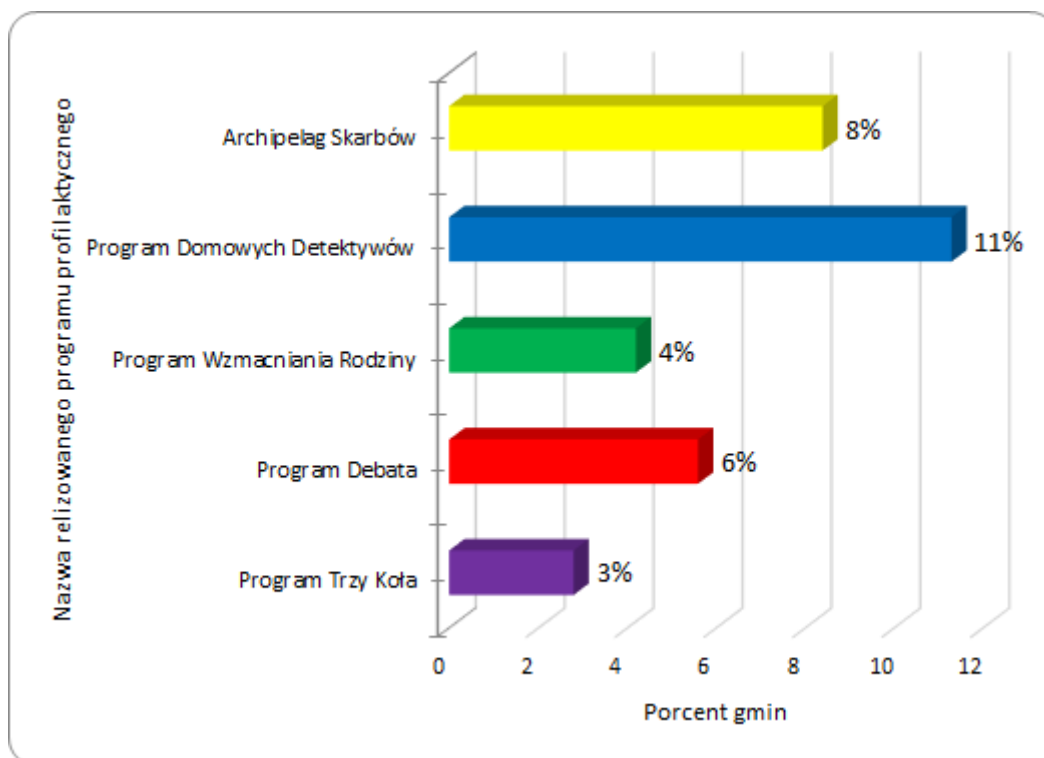
Wykres 6.: Procent Gmin wspierających realizację rekomendowanych programów profilaktycznych w zakresie promocji zdrowia w 2017 r.

W roku 2017 najchętniej realizowanym programem profilaktycznym z zakresu promocji zdrowia był program "Spójrz inaczej dla klas 1-3". Na realizację tego programu zdecydowało się 8% gmin woj. opolskiego. Porównywalnie często realizowany był bliźniaczy program "Spójrz inaczej dla klas 4-6" (realizowany w 6% gmin woj opolskiego). Trzy procent gmin zadeklarowało realizację programu "Przyjaciele Zippiego". Natomiast w żadnej gminie w 2017 roku nie był realizowany program "Epsilon"(wykres 6.).

W zakresie profilaktyki uniwersalnej, programy profilaktyczne realizowane są dla beneficjentów, wśród których nie uwzględnia się stopnia ryzyka wystąpienia zachowań problemowych. Programy te skierowane są do całej populacji, a ich celem jest przeciwdziałanie występowania zachowań ryzykownych poprzez wzmocnienie czynników chroniących i niwelowanie czynników ryzyka.

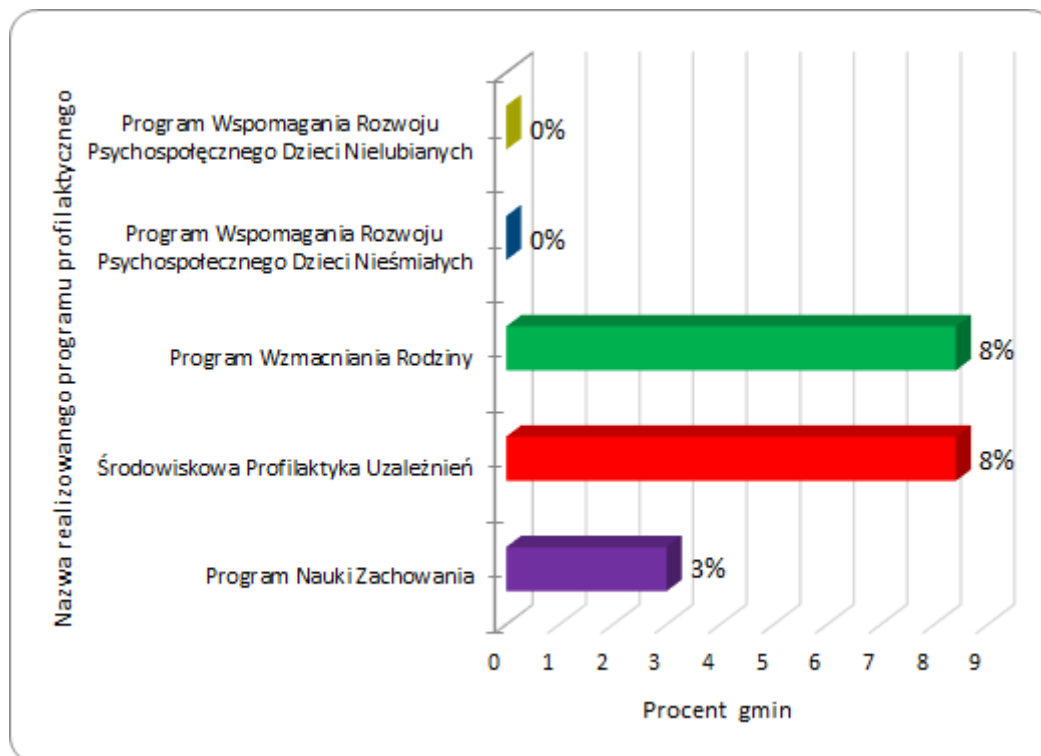
Wykres 7.: Procent gmin wspierających realizację rekomendowanych programów profilaktycznych w zakresie profilaktyki uniwersalnej w 2017 r.

W roku 2017 - podobnie jak rok wcześniej - najchętniej realizowanym programem rekomendowanym z zakresu profilaktyki uniwersalnej był program "Domowych Detektywów". Program ten zrealizowało na swoim terenie 11% gmin. Osiem procent gmin zadeklarowało realizację programu "Archipeląg Skarbów". W przypadku programów "Debata" 6% gmin zadeklarowało ich realizację w roku 2017 roku (wykres 7.).

Profilaktyka selektywna kierowana jest do uczniów i grup, w przypadku których istnieje podejrzenie zwiększonego ryzyka występowania zachowań problemowych. Głównym celem tego typu programów profilaktycznych jest rozwijanie kompetencji społecznych, kształtowanie wyższej samooceny oraz optymistycznego stylu wyjaśniania przyczyn zdarzeń.

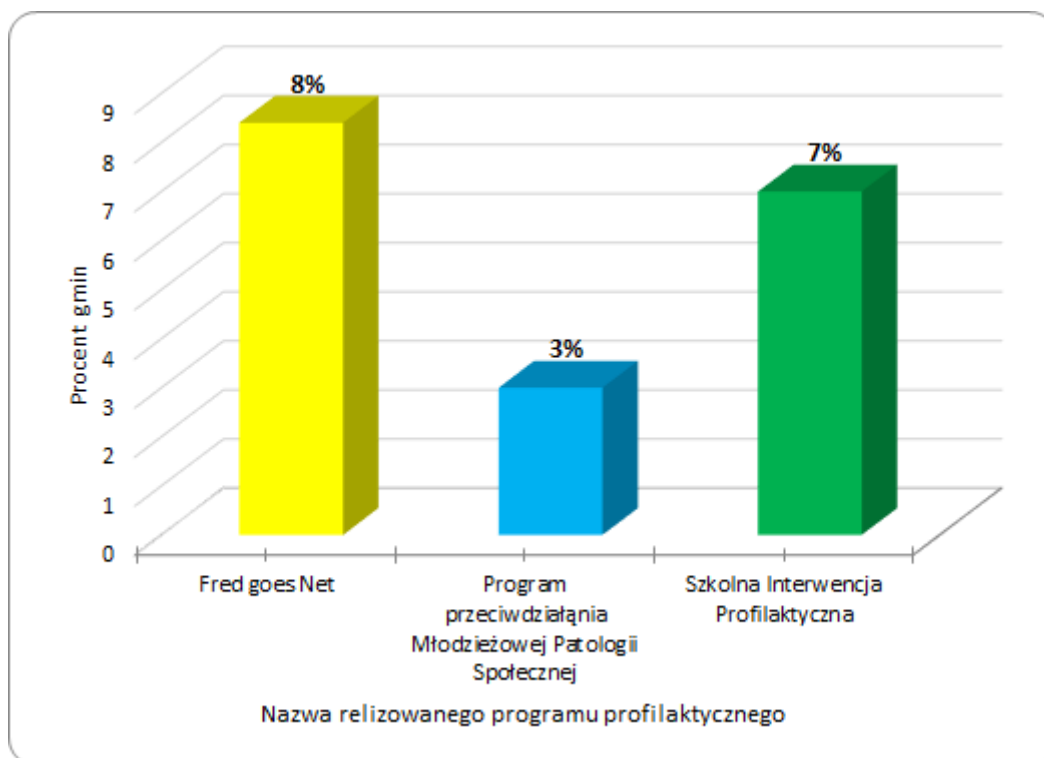
Wykres 8: Procent gmin wspierających realizację rekomendowanych programów profilaktycznych w zakresie profilaktyki selektywnej.

Gminy województwa opolskiego w roku 2017 w ramach profilaktyki selektywnej najchętniej realizowały (8% gmin realizujących programy rekomendowane) program “Wzmacniania Rodziny” oraz “ Środowiskowa Profilaktyka Uzależnień”. W ramach profilaktyki selektywnej w 2017 roku realizowany był jeszcze jeden program “Program Nauki Zachowania”, którego realizację zadeklarowała jedna gmina (wykres 8.).

Profilaktyka wskazująca dotyczy jednostek, które angażują się w zachowania ryzykowne. Ze względu na ich problemowy charakter, interwencje w ramach profilaktyki wskazującej to przede wszystkim konsultacje psychologiczne lub medyczne. Wymagają one specjalistycznych kompetencji, więc ich realizatorami są najczęściej wyspecjalizowane instytucje, gdzie pracuje kompetentna kadra.

Wykres 9.: Procent gmin wspierających realizację rekomendowanych programów profilaktycznych w zakresie profilaktyki wskazującej.

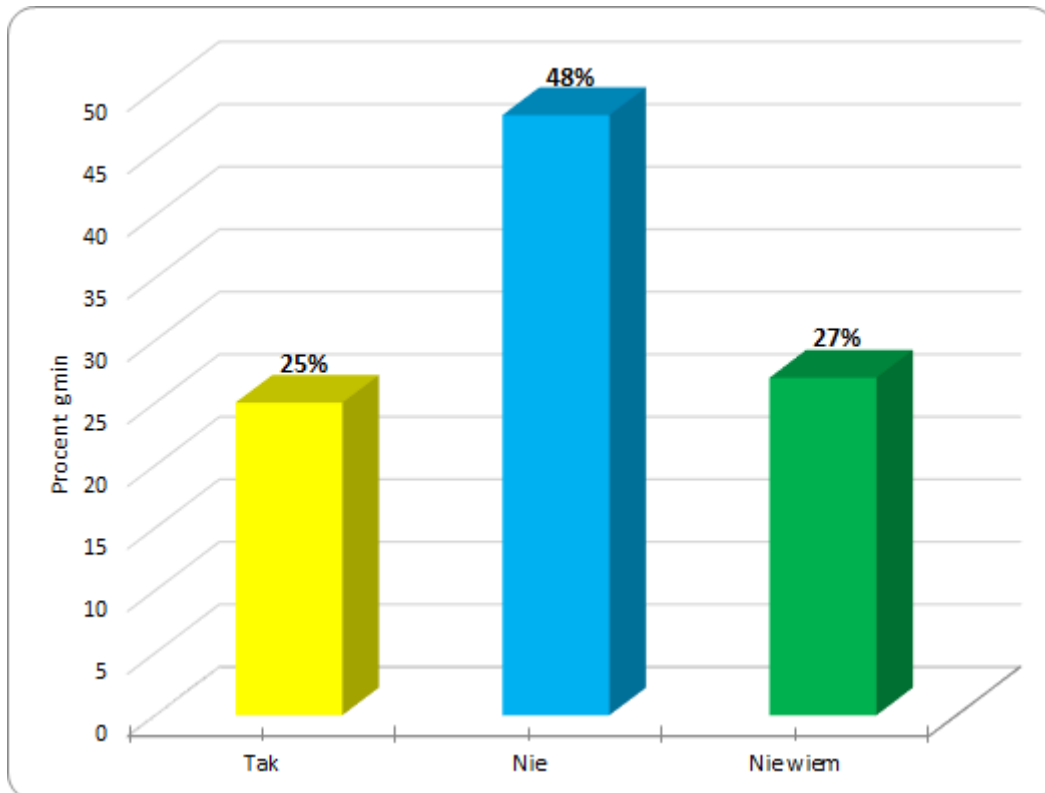

Program "Fred goes Net" był najczęściej realizowanym programem rekomendowanym w obszarze profilaktyki wskazującej w roku 2017. Osiem procent gmin woj. opolskiego zadeklarowało jego realizację. Siedem procent z nich realizowało program "Szkolna Interwencja Profilaktyczna", a trzy procent "Program Przeciwdziałania Młodzieżowej Patologii Społecznej" (wykres 9.).

Programy rekomendowane a kompetentni realizatorzy

Realizacja rekomendowanych programów profilaktycznych wymaga posiadania odpowiedniej kadry specjalistów, którzy merytorycznie i praktycznie przygotowani są do realizacji tego typu działań. Jednym z głównych czynników, które były przytaczane w tym badaniu przez przedstawicieli gmin (patrz tabela 2.), a które uniemożliwiały realizację rekomendowanych programów profilaktycznych na ich terenie, jest brak tego typu specjalistów lub brak wiedzy na temat ich dostępności.

Wykres 10.: Procent gmin posiadających wiedzę na temat dostępności osób kompetentnych w realizacji rekomendowanych programów profilaktycznych w roku 2017.

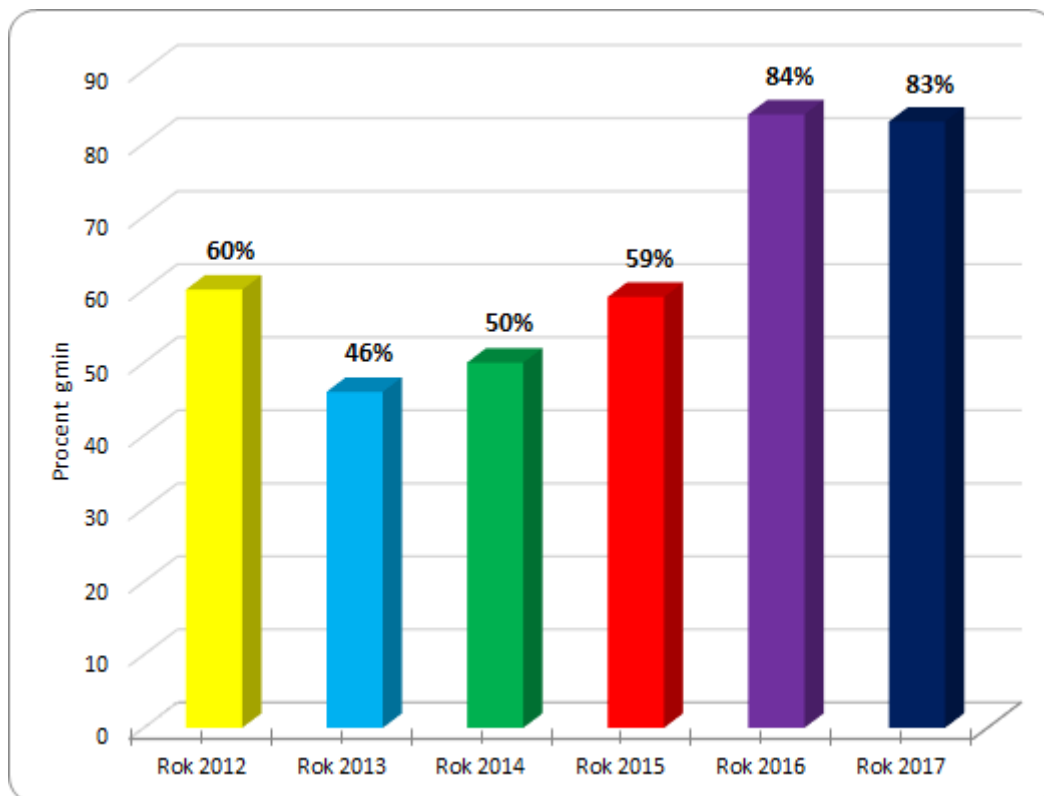

Jedna czwarta gmin woj. opolskiego zadeklarowała, że na ich terenie dostępni są specjaliści, którzy mogą realizować rekomendowane programy profilaktyczne. Prawie połowa gmin województwa opolskiego zadeklarowała, że na ich terenie nie ma tego typu specjalistów. Natomiast niemal $\frac{1}{3}$ gmin woj. opolskiego, nie ma wiedzy na ten temat (wykres 10.).

Realizacja nierekomendowanych (autorskich) programów profilaktycznych

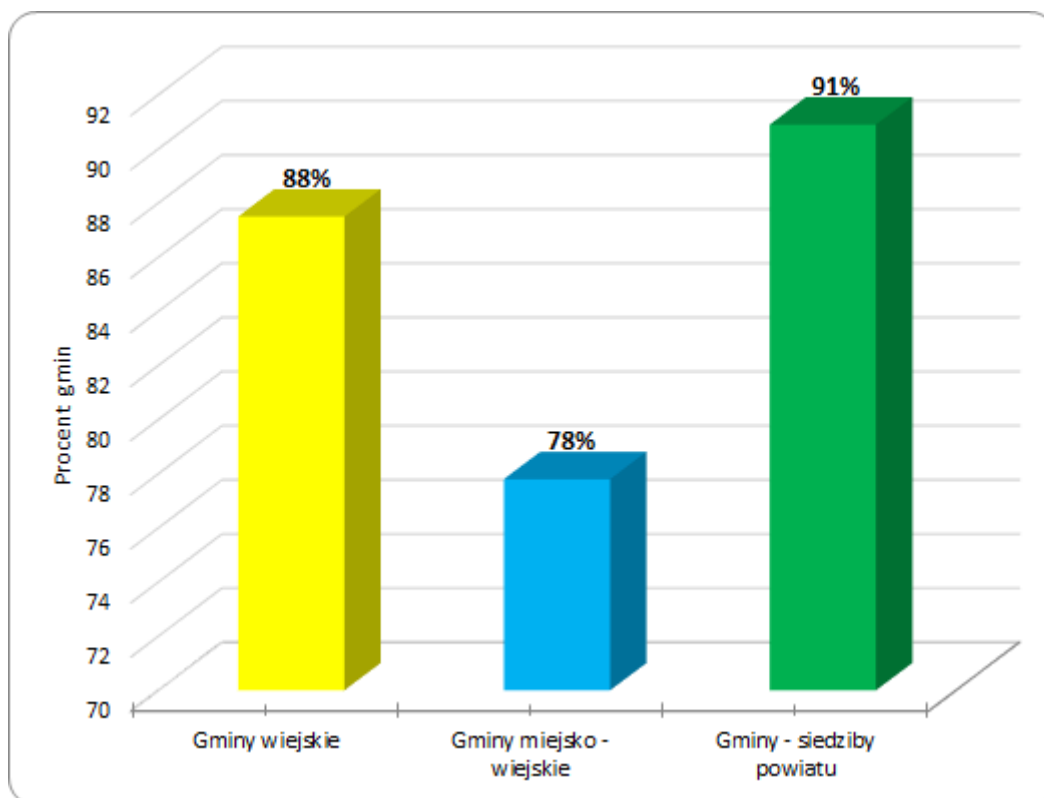
Realizacja autorskich programów profilaktycznych, ze względu na brak jednoznacznie potwierdzonych wskaźników ich skuteczności, może nie być wystarczająca i nie powinna stanowić jedyne działania profilaktyczne w przyjętych przez gminy strategiach profilaktycznych w obszarze uzależnień. Wprawdzie koszt realizacji tego typu działań jest zazwyczaj niższy niż w przypadku realizacji rekomendowanych programów profilaktycznych, lecz zasadność wydatków nie może być w tym przypadku potwierdzona, zwłaszcza gdy dany program nie jest objęty ewaluacją. Realizacja autorskich programów profilaktycznych, może być również niebezpieczna dla ich odbiorców, ze względu na możliwy brak potwierdzonych kompetencji osób, które realizują tego typu programy.

Wykres 11.: Procent gmin wspierających realizację nierekomendowanych programów profilaktycznych w latach 2012 - 2017

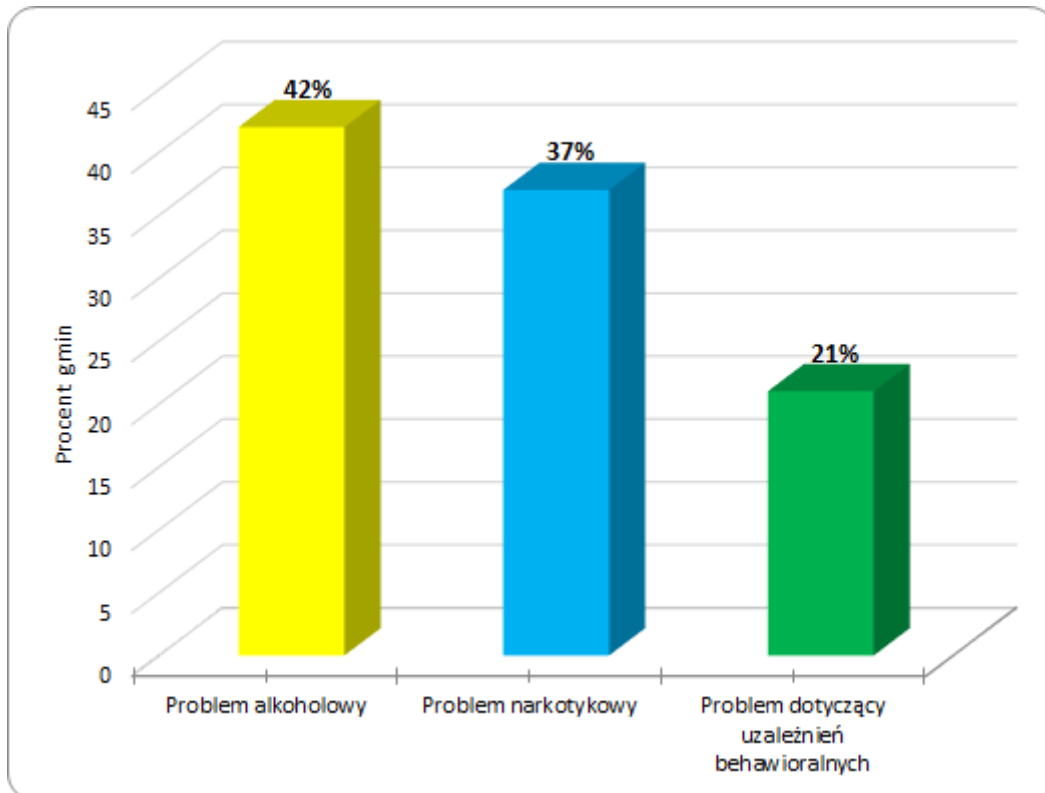
Jak obrazuje wykres nr 11, w 2017 roku, aż 83% gmin województwa opolskiego zadeklarowało wsparcie dla realizacji autorskich programów profilaktycznych na ich terenie. W porównaniu z danymi uzyskanymi w roku 2016, liczba realizowanych programów autorskich nie uległa znaczącej zmianie i utrzymuje się - co niepokojące - na bardzo wysokim poziomie.

Wykres 12.: Procent gmin wspierających realizację nierekomendowanych programów profilaktycznych (podział ze względu na typ gmin)

Wśród gmin wspierających realizację nierekomendowanych programów profilaktycznych najliczniejszą grupę stanowią gminy - siedziby powiatu (91% gmin). Drugą najliczniejszą grupę stanowiły gminy wiejskie (88% gmin), natomiast realizację tego typu programów profilaktycznych najrzadziej wspierały gminy miejsko-wiejskie (78% gmin).

Wykres 13.: Problemy, jakich dotyczyły realizowane programy nierekomendowane na terenie Gmin woj. opolskiego w roku 2017

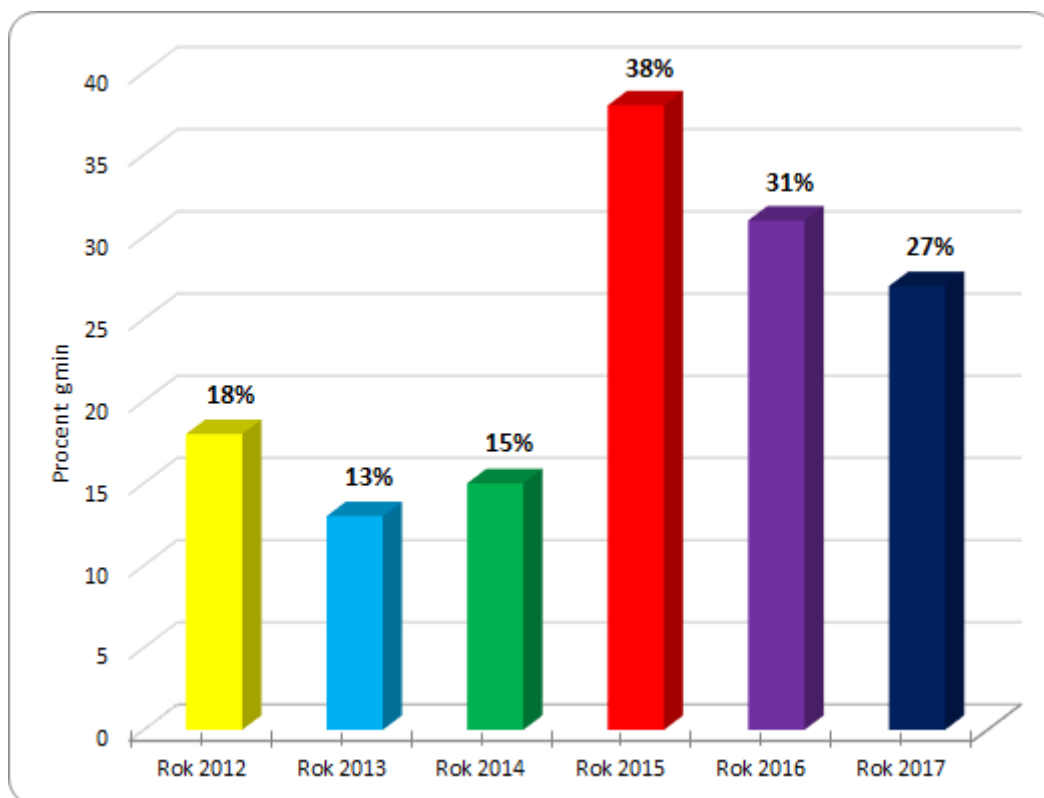

W roku 2017 realizacja autorskich programów profilaktycznych najczęściej wspierana była przez gminy w temacie profilaktyki problemów alkoholowych (42% gmin) oraz profilaktyki uzależnień od narkotyków (37% gmin). Ponad 1/5 gmin realizowała tego typu działania w profilaktyce uzależnień behawioralnych (21% gmin).

Ewaluacja realizowanych programów profilaktycznych

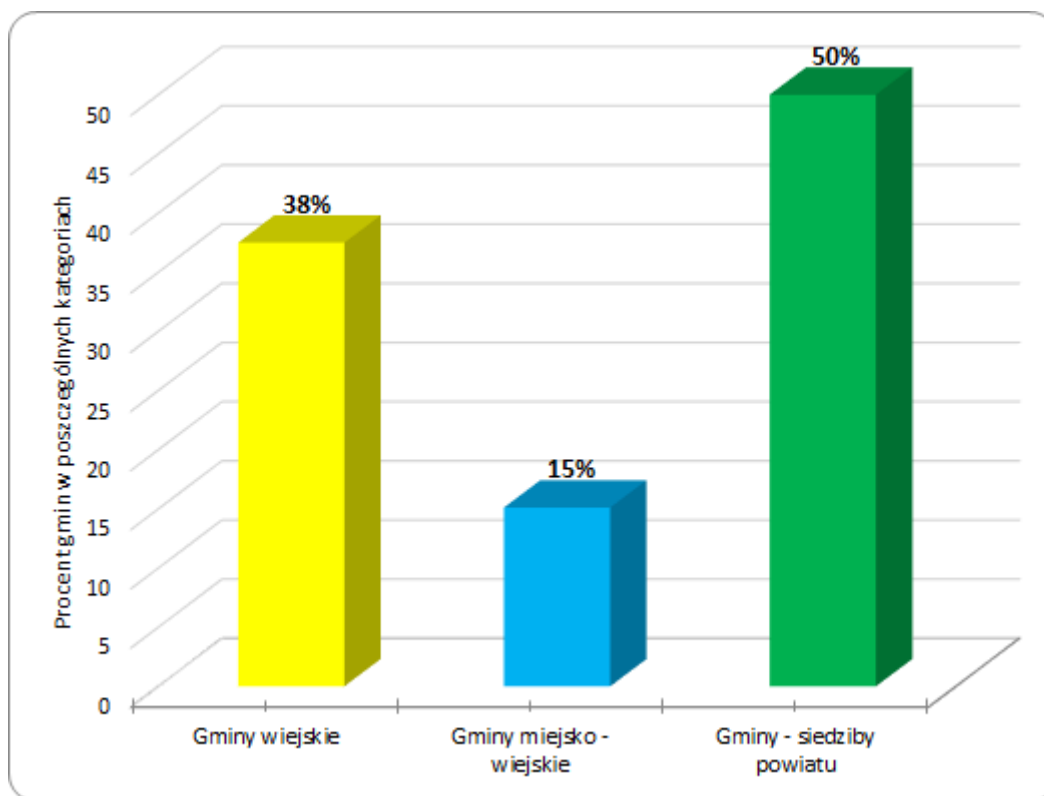
Ewaluacja realizowanych programów profilaktycznych ma na celu dostarczenie informacji na temat skuteczności realizowanego programu, jego rzetelności i trafności, a co za tym idzie potwierdza zasadność jego realizacji. Proces ewaluacji pozwala na ocenę stopnia realizacji założonych celów programu, oraz umożliwia jego modyfikację w taki sposób, aby wzmacniać jego skuteczność w kolejnych edycjach - np. poprzez dostosowywanie do potrzeb i możliwości uczestników.

Wykres 14.: Procent gmin wspierających działania ewaluacyjne w trakcie realizacji programów profilaktycznych w latach 2012-2017

W 2017 roku nieco ponad ¼ gmin województwa opolskiego zadeklarowała, że programy profilaktyczne, których realizacja otrzymała ich wsparcie, objęte były procesem ewaluacji. Biorąc pod uwagę dane uzyskane w poprzednich edycjach badania, uwidacznia się spadkowy trend realizacji programów profilaktycznych, które są objęte procesem ewaluacji. Tendencja ta powinna skłaniać do refleksji nad zasadnością realizacji oraz jakością realizowanych programów profilaktycznych, których skuteczność w tym przypadku nie może być w żaden sposób potwierdzona.

Wykres 15.: Procent gmin wspierających działania ewaluacyjne w trakcie realizacji programów profilaktycznych (podział ze względu na typ gmin)

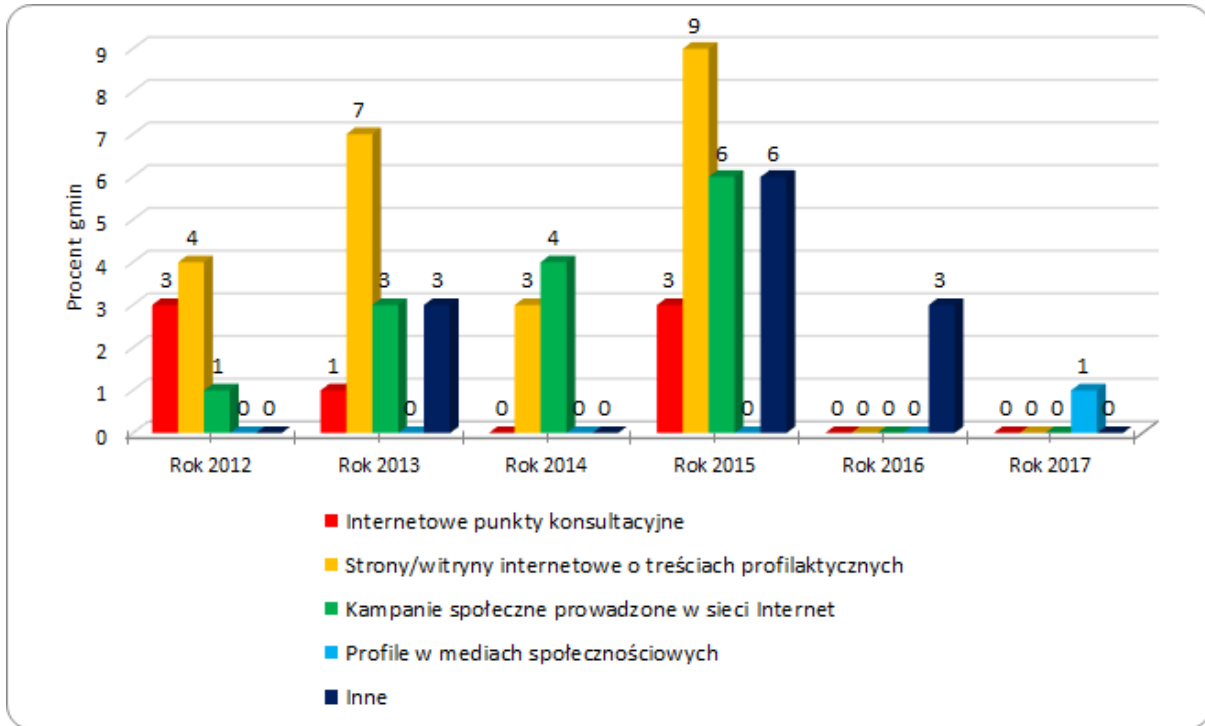

Najczęściej wspierającymi proces ewaluacji podczas realizacji działań profilaktycznych okazały się gminy - siedziby powiatu. Połowa z nich zadeklarowała wsparcie procesów ewaluacyjnych podczas realizacji działań profilaktycznych w 2017 r. W przypadku gmin wiejskich, ponad 1/3 gmin (38% gmin tego typu) wspierała ewaluację prowadzonych działań profilaktycznych. Gminy miejskie najrzadziej wspierały realizację procesów ewaluacyjnych - jedynie 15% gmin tego typu zadeklarowała udzielenia wsparcia dla tego typu działań.

Działania profilaktyczne realizowane za pośrednictwem internetu

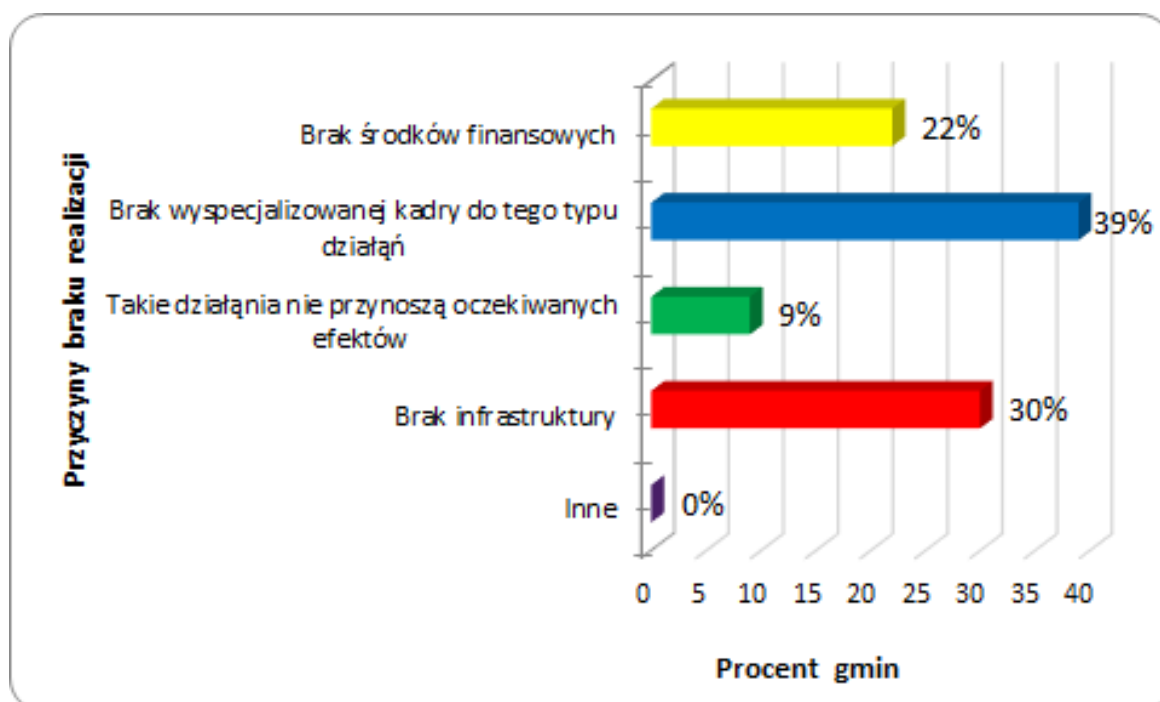
Działania profilaktyczne prowadzone za pośrednictwem internetu, cechują się takimi atutami jak niski koszt ich realizacji, potencjalnie szeroka grupa odbiorców, oraz względnie prosty sposób dotarcia do specyficznych grup beneficjentów. Prowadzenie szkoleń, czy też kampanii medialnych za pośrednictwem internetu szczególnie ogranicza koszty związane z logistyką danego przedsięwzięcia profilaktycznego.

Wykres 16.: Typy działań profilaktycznych realizowanych za pośrednictwem internetu w gminach woj. opolskiego (2012-2017)

Niestety, dane uzyskiwane w kolejnych edycjach badania pokazują, że gminy woj. opolskiego niechętnie korzystają z możliwości jakie stwarza im internet dla realizacji zadań profilaktycznych. W 2017 tylko jedna gmina zadeklarowała, że wykorzystuje internet w realizacji działań profilaktycznych. Polegało to na publikacji treści profilaktycznych w mediach społecznościowych. Analizując dane zebrane w poprzednich latach uwidacznia się niekorzystny, spadkowy trend w realizacji działań profilaktycznych za pomocą internetu (wykres nr 16).

Wykres 17. Przyczyny braku realizacji działań profilaktycznych za pośrednictwem internetu

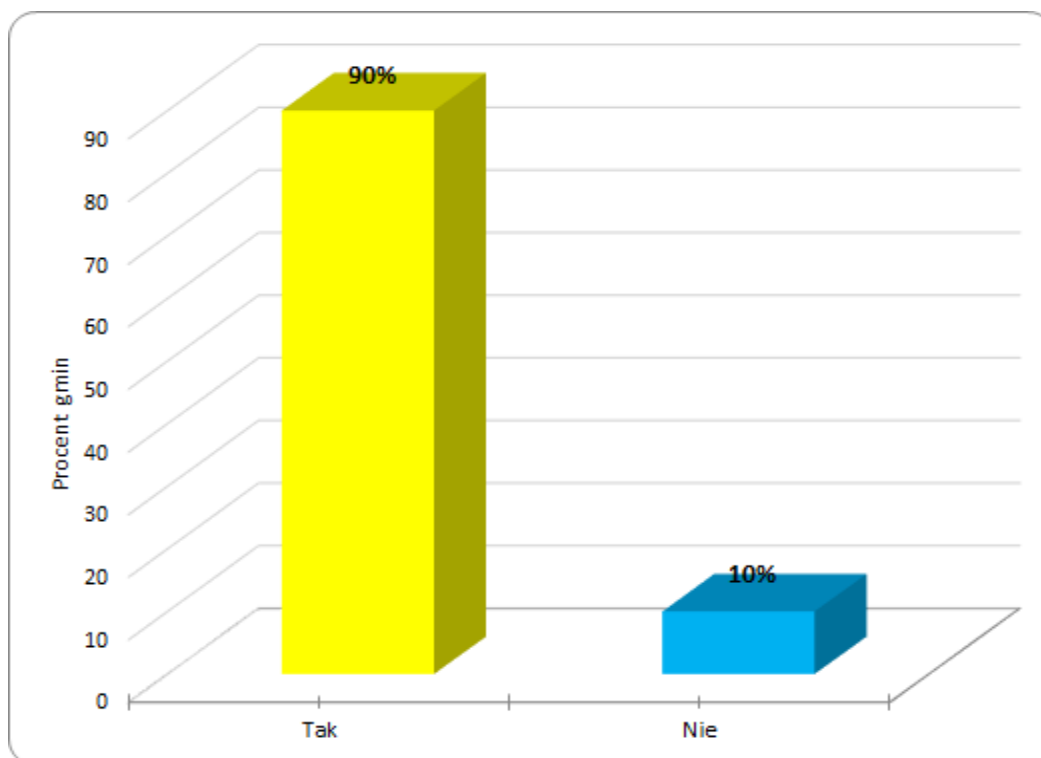

Głównymi przyczynami braku realizacji działań profilaktycznych za pośrednictwem internetu w deklaracjach poszczególnych gmin, były: przede wszystkim brak wyspecjalizowanej kadry, która mogłaby je realizować (39% gmin), brak odpowiedniej infrastruktury (30% gmin) oraz brak środków finansowych potrzebnych do realizacji tego typu działań (22% gmin). Wyniki zobrazowane zostały na wykresie nr 17.

Oddolne wsparcie w realizacji działań profilaktycznych

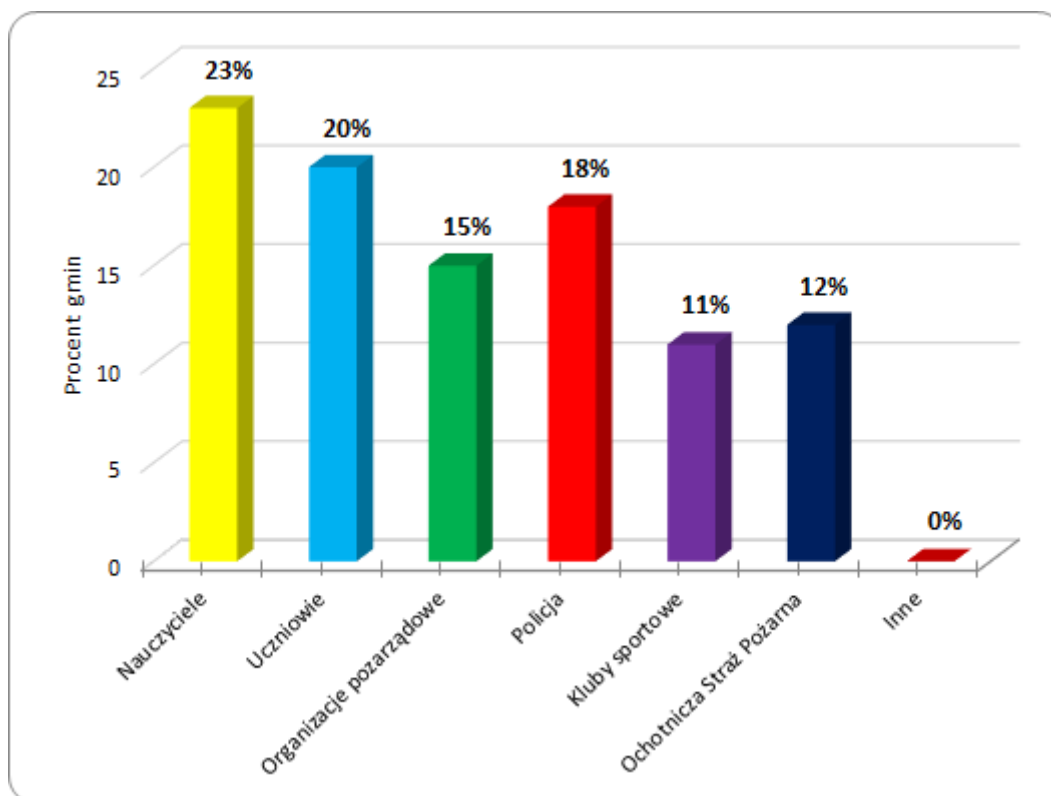
Większość gmin woj. opolskiego (90% gmin), w tegorocznej edycji badania wskazała, że może liczyć na wsparcie grup i środowisk społecznych w trakcie planowania i realizacji działań profilaktycznych (wykres 18).

Wykres 18.: Procent gmin mogących liczyć na wsparcie grup/środowisk społecznych w trakcie realizacji działań profilaktycznych

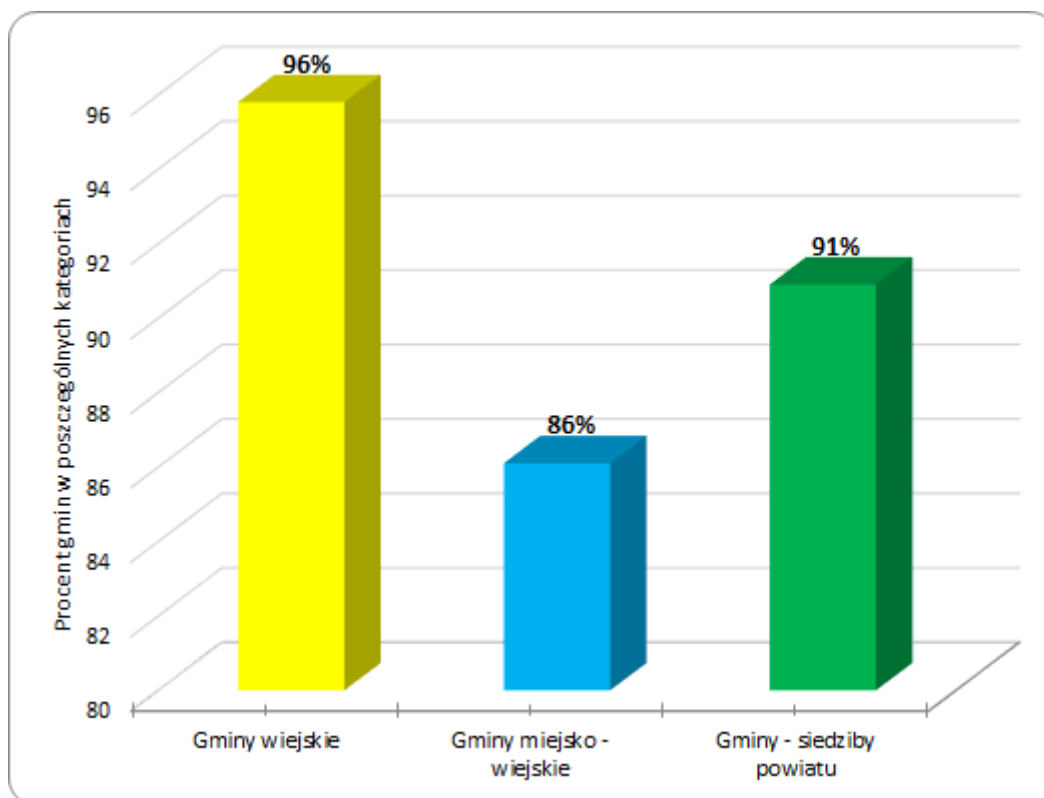
Aktywność lokalnych grup i środowisk społecznych w obszarze przeciwdziałania problemom uzależnienia stanowi nieocenioną pomoc w walce z problemem uzależnienia na arenie lokalnej. Współpraca przedstawicieli gmin ze społecznością powinna być standardem w planowaniu, jak i realizacji lokalnych strategii profilaktycznych.

Wykres 19: Grupy/środowiska, na których wsparcie mogą liczyć gminy w trakcie realizacji działań profilaktycznych

W roku 2017 najbardziej aktywnymi grupami, które wspierały realizację działań profilaktycznych w gminach woj. opolskiego byli przedstawiciele instytucji edukacyjnych - nauczyciele (23% gmin) oraz uczniowie (20% gmin). W realizację działań profilaktycznych włączyli się również przedstawiciele policji (18% gmin), organizacji pozarządowych (15% gmin), OSP (12% gmin) oraz klubów sportowych (11% gmin).

Wykres 20.: Procent gmin mogących liczyć na wsparcie grup/środowisk społecznych w trakcie realizacji działań profilaktycznych na ich terenie w roku 2017 (podział ze względu na typ gminy)

Gminami które najczęściej mogły liczyć na wsparcie grup i środowisk społecznych były gminy wiejskie (96% gmin) oraz gminy - siedziby powiatu (91% gmin). Niewiele mniejsze wsparcie ze strony grup i środowisk społecznych uzyskały gminy miejskie (86% gmin).

W tegorocznej edycji badania zapytano przedstawicieli gmin o ewentualne przyczyny małej aktywności grup i środowisk społecznych w zakresie profilaktyki uzależnień na ich terenie. W odpowiedzi wskazano na stereotypowe pojmowanie działań profilaktycznych jako typowo instytucjonalnych, ich niską skuteczność czy też brak motywacji finansowej do realizacji tego typu działań. Wskazywano również na ograniczone możliwości czasowe grup i środowisk społecznych lub brak jakiegokolwiek aktywności społecznej na terenie gminy.

Rozwój profesjonalnej oraz skutecznej profilaktyki uzależnień

Rozwój form oraz metod zwiększających skuteczność działań profilaktycznych powinien stanowić jeden z głównych celów obranych strategii profilaktycznych. Działania służące podnoszeniu efektywności stosowanych metod profilaktycznych przy jednoczesnym minimalizowaniu sił i zasobów, wydają się być uzasadnione tak z punktu widzenia działań na rzecz zdrowia psychicznego jak i zasadności ekonomicznej. Rozwój profesjonalnej i skutecznej profilaktyki uzależnień nie powinien być przy tym domeną jedynie instytucji samorządowych, ale wszystkich grup społecznych, zawodowych jak i każdego obywatela.

Tabela 3. Osoby, grupy zawodowe oraz środowiska społeczne najbardziej zainteresowane rozwijaniem profesjonalnej oraz skutecznej profilaktyki uzależnień.

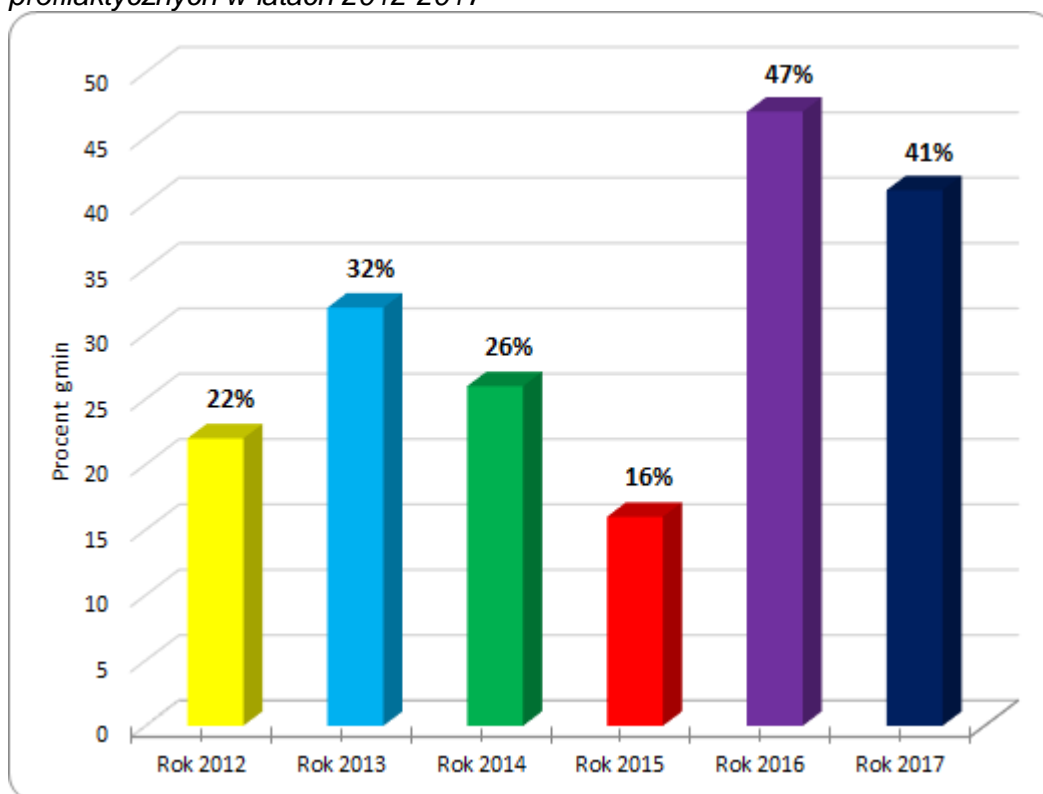
Nauczyciele i pedagodzy	24%
Pracownicy socjalni	14%
Policja	7%
Organizacje pozarządowe	7%
Dyrektorzy szkół	6%
Placówki oświatowe	6%
Straż pożarna	1%
Kluby sportowe	1%

Największe zainteresowanie w rozwoju profesjonalnej i skutecznej profilaktyki uzależnień na terenie gmin woj. opolskiego (tabela nr 3) wykazywali pracownicy instytucji edukacyjnych (24% gmin) oraz pracownicy socjalni (14% gmin). Wśród najbardziej zainteresowanych rozwojem skutecznych metod profilaktycznych znaleźli się również przedstawiciele policji i organizacje pozarządowe (7% gmin).

Wsparcie oddolnych inicjatyw społecznych

Udzielane przez gminy wsparcie dla realizacji inicjatyw społecznych w obszarze profilaktyki uzależnień może wzmacniać poczucie sprawczości lokalnej społeczności, a przy tym stanowić dla niej czynnik motywujący do dalszej aktywności w tym obszarze. W porównaniu z rokiem 2016, odsetek gmin udzielających wsparcia dla tego typu inicjatyw - co może budzić pewien niepokój - nieznacznie się zmniejszył (wykres 21.).

Wykres 21.: Procent gmin wspierających oddolne inicjatywy społeczne w zakresie działań profilaktycznych w latach 2012-2017

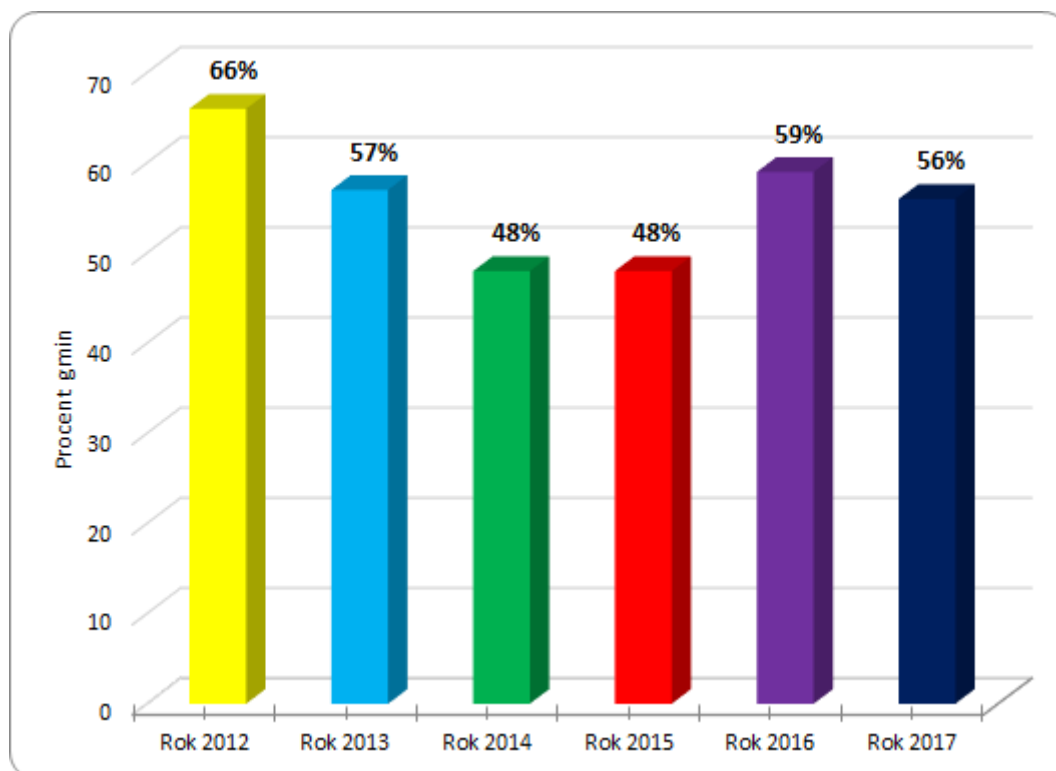
Przy udzielaniu wsparcia inicjatywom społecznym, warto zwrócić uwagę na ich prewencyjny charakter oraz realny wpływ na minimalizowanie zachowań niepożądanych. Niejednokrotnie bowiem, ze względu na luźny związek tego typu inicjatyw z rekomendowanymi strategiami profilaktycznymi, nie mają one realnego wpływu na przeciwdziałanie uzależnieniom lub efekt tych oddziaływań jest daleki od założonego. Szczegółowy wykaz oddolnych inicjatyw wspartych przez gminy można znaleźć w aneksie.

Co do idei, więc, brak wspierania oddolnych inicjatyw jest problematyczny. Co do praktyki jednak, warto w ogóle zadać pytanie o zakres i kontrolowany sposób włączania takich działań w gminne strategie: jak wykorzystać oddolny potencjał, jednocześnie zapewniając odpowiednią jakość pomocy?

Kompetencje osób realizujących działania profilaktyczne

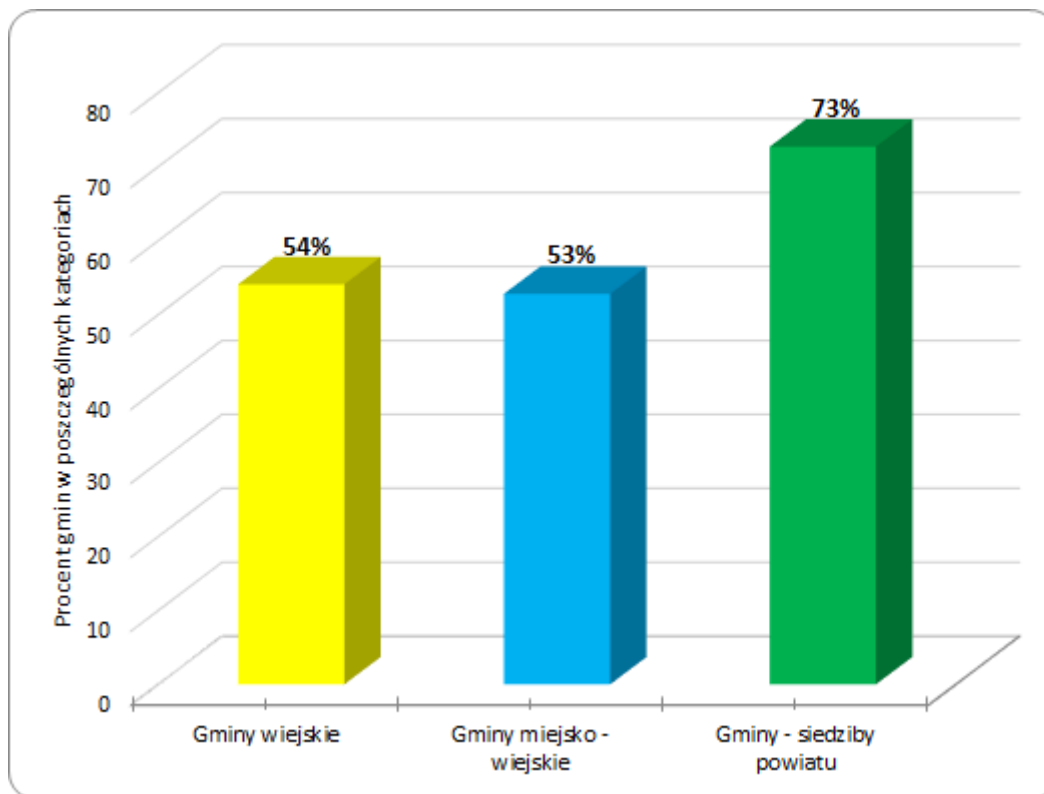
Odsetek gmin, które realizują działania na rzecz podnoszenia kwalifikacji osób zajmujących się profilaktyką uzależnień na ich terenie, w porównaniu do poprzedniej edycji badania, nie uległ znaczącej zmianie. W roku 2017 pięćdziesiąt sześć procent gmin woj. opolskiego wsparła działania na rzecz podnoszenia kwalifikacji osób, które zajmują się realizacją działań profilaktycznych (wykres 22.).

Wykres 22.: Procent gmin wspierających podnoszenie kompetencji osób realizujących działania profilaktyczne w latach 2012-2017.

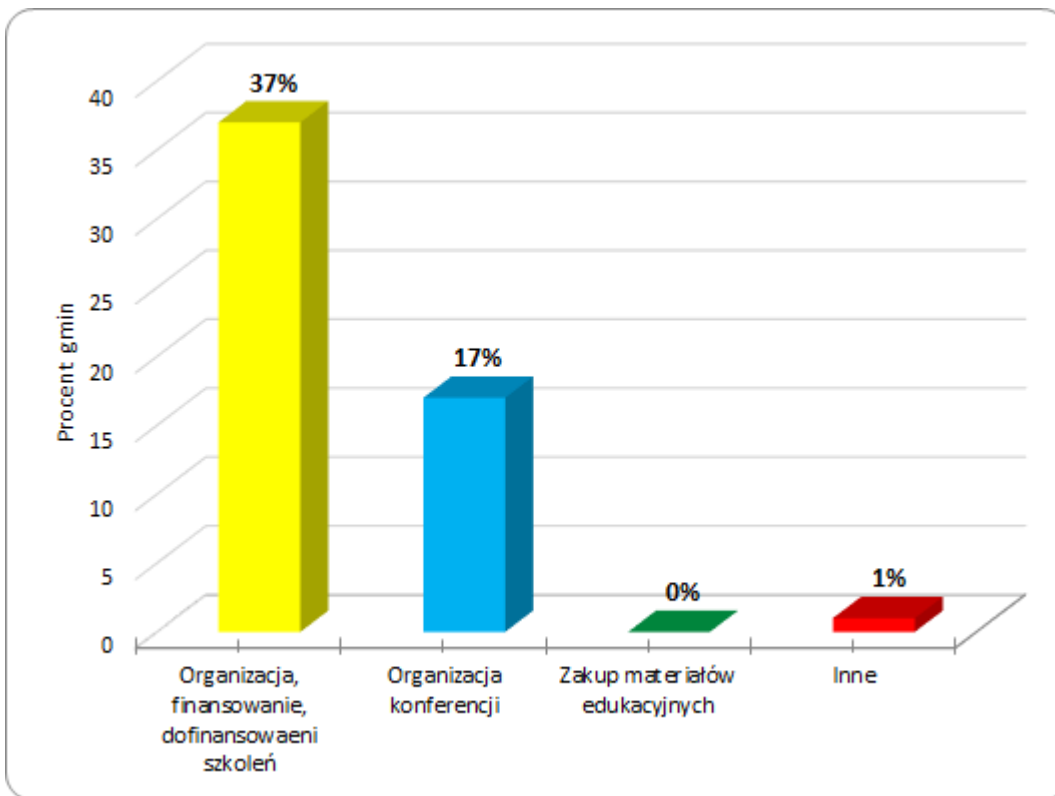
Na wsparcie w działaniach podnoszących kompetencje, najczęściej mogą liczyć specjaliści profilaktycy mieszkający w gminach - siedzibach powiatu. Prawie $\frac{3}{4}$ tego typu gmin wspierała działania służące podnoszeniu kompetencji osób zajmujących się profilaktyką uzależnień. W przypadku gmin wiejskich i miejskich ponad $\frac{1}{2}$ z nich wspierała tego typu działania - odpowiednio 54% i 53% gmin (wykres 23.).

Wykres 23.: Procent gmin wspierających podnoszenie kompetencji osób realizujących działania profilaktyczne w latach 2012-2017 (w podziale na typy gmin).

Środki, jakimi gminy wsparły osoby zajmujące się profilaktyką uzależnień w roku 2017 przeznaczono głównie na organizację, finansowanie oraz dofinansowanie różnego typu szkoleń (37% gmin zadeklarowało tego typu pomoc). Kolejne 17% gmin dotowało organizację konferencji o tematyce profilaktyki uzależnień (wykres 24.)

Wykres 24.: Rodzaj udzielanego wsparcia osobom realizującym działania profilaktyczne.

Gminy wiejskie oraz miejsko-wiejskie w równym stopniu wspierały osoby działające w obszarze profilaktyki uzależnień od alkoholu (tabela 4) - średnio ~6 osobom udzielono pomocy w podnoszeniu ich kompetencji. Wśród gmin - siedzib powiatu - wsparcia w podnoszeniu kompetencji udzielono średnio ~32 osobom zajmującym się profilaktyką alkoholową. W przypadku osób zajmujących się profilaktyką uzależnień od narkotyków zależność pomocy udzielanej w podnoszeniu kompetencji wydaje się być analogiczna. W przypadku gmin wiejskich i miejsko-wiejskich średnio ponad 4 specjalistów mogło liczyć na tego typu pomoc ze strony gminy. Natomiast w przypadku gmin - siedzib powiatu skala ta była 3 razy wyższa i wynosiła średnio ~15 osób. Co ciekawe, specjaliści zajmujący się profilaktyką uzależnień behawioralnych najczęściej mogli liczyć na pomoc w podnoszeniu swoich kompetencji w przypadku gmin wiejskich. Tego typu gminy wsparły średnio ~4 osoby zajmujące się profilaktyką tego obszaru uzależnień. Co równie zaskakujące, podnoszeniu kompetencji profilaktyków tego typu nie wspierały w ogóle gminy - siedziby powiatu.

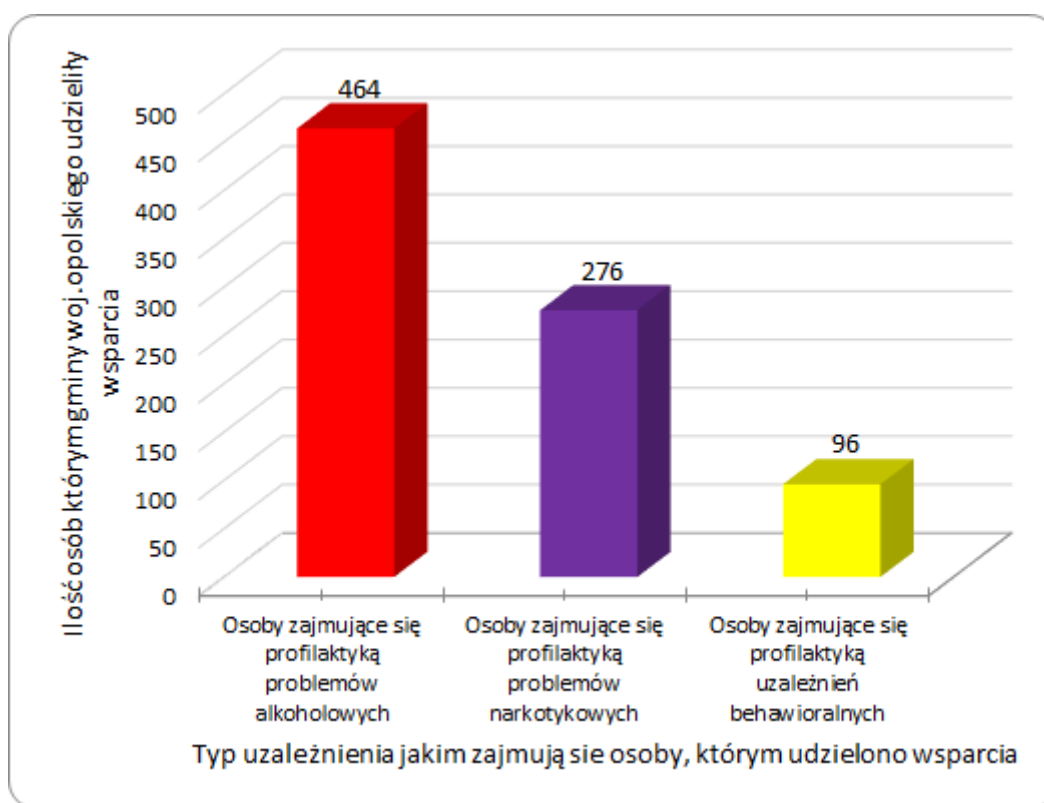
Tabela 4.: Średnia liczba osób, którym udzielono wsparcia w rozwijaniu kompetencji – w podziale na typy gmin i rodzaje profilaktyki.

typ gminy / rodzaj profilaktyki:	Profilaktyka alkoholowa	Profilaktyka substancji psychoaktywnych	Profilaktyka uzależnień behawioralnych
Miejsko-wiejskie	6,3	4,5	1

Wiejskie	6,3	4,8	4,3
Siedziby powiatu	32,6	15,6	0

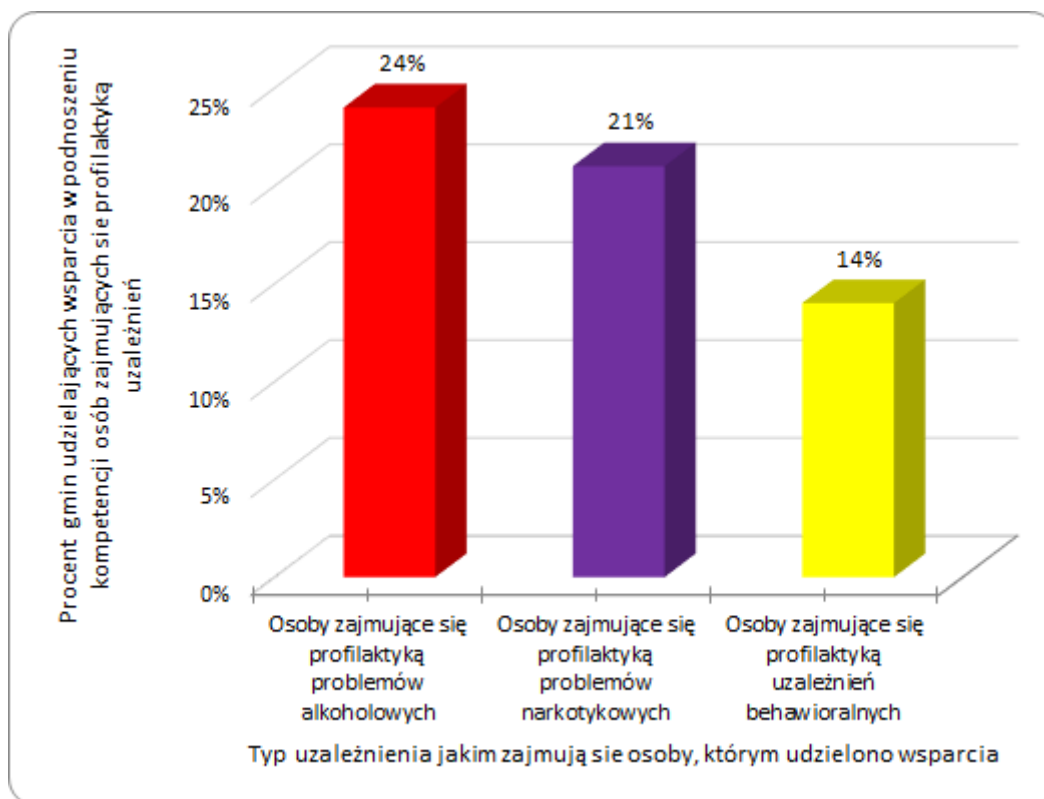
W 2017 roku wśród gmin województwa opolskiego, które wspierały podnoszenie kompetencji osób zajmujących się profilaktyką uzależnień, najchętniej szkolono osoby zajmujące się problemem uzależnienia od alkoholu (464 osoby objęte wsparciem). Prawie dwukrotnie mniejszą ilość stanowiły osoby zajmujące się profilaktyką uzależnień od narkotyków (276 osób). W przypadku osób zajmujących się profilaktyką uzależnień behawioralnych, wsparcie w poszerzaniu wiedzy i umiejętności ze strony gmin otrzymało jedynie 96 osób (wykres 25.).

Wykres 25.: Liczba osób którym udzielone zostało wsparcie w podnoszeniu kompetencji na terenie gmin woj opolskiego w roku 2017.

Wspieranie podnoszenia kompetencji nieznacznie różni się, jeśli przeanalizować specjalność osób, które zostały wsparte. W podobnej proporcji zajmują się one tematami alkoholu i narkotyków, a w mniejszej uzależnień behawioralnych (wykres 26.).

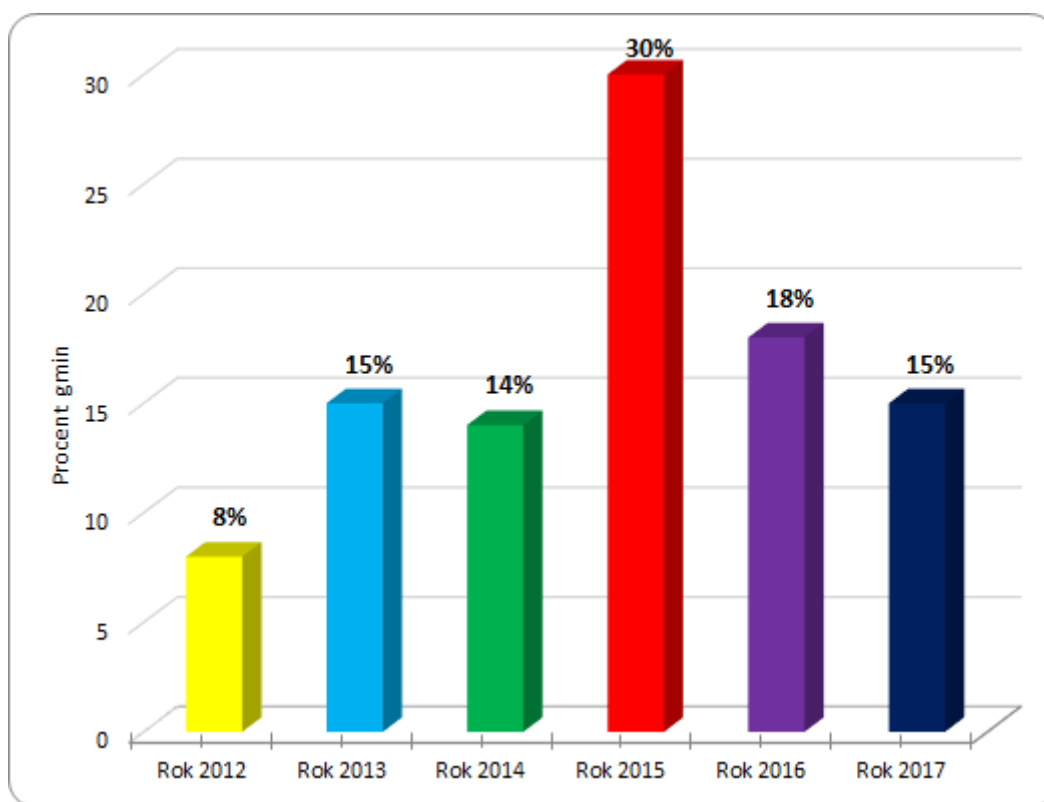
Wykres 26.: Procent gmin udzielających wsparcia w podnoszeniu kompetencji osób zajmujących się profilaktyką uzależnień na terenie woj. opolskiego w roku 2017 (podział ze względu na typ uzależnienia).

Analizy zjawisk związanych z uzależnieniami

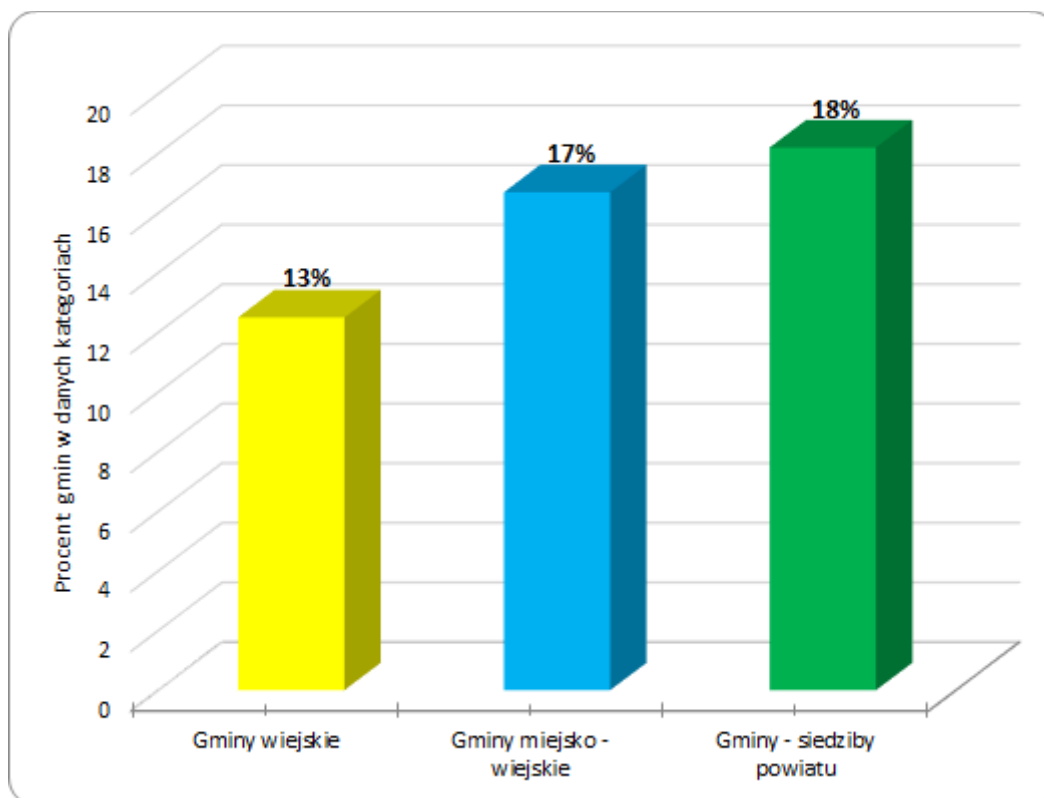
W roku 2017 jedynie 15% gmin przeznaczyło środki na realizację działań polegających na analizie lub oszacowaniu zjawiska uzależnienia na swoim terenie. Jak zobrazowano na wykresie 27., z roku na rok coraz mniejszy odsetek gmin woj. opolskiego realizuje tego typu działania.

Wykres 27.: Procent gmin finansujących (dofinansowujących) działania polegające na analizie i/lub oszacowaniu problemu rozpowszechnienia uzależnień w latach 2012 - 2017.

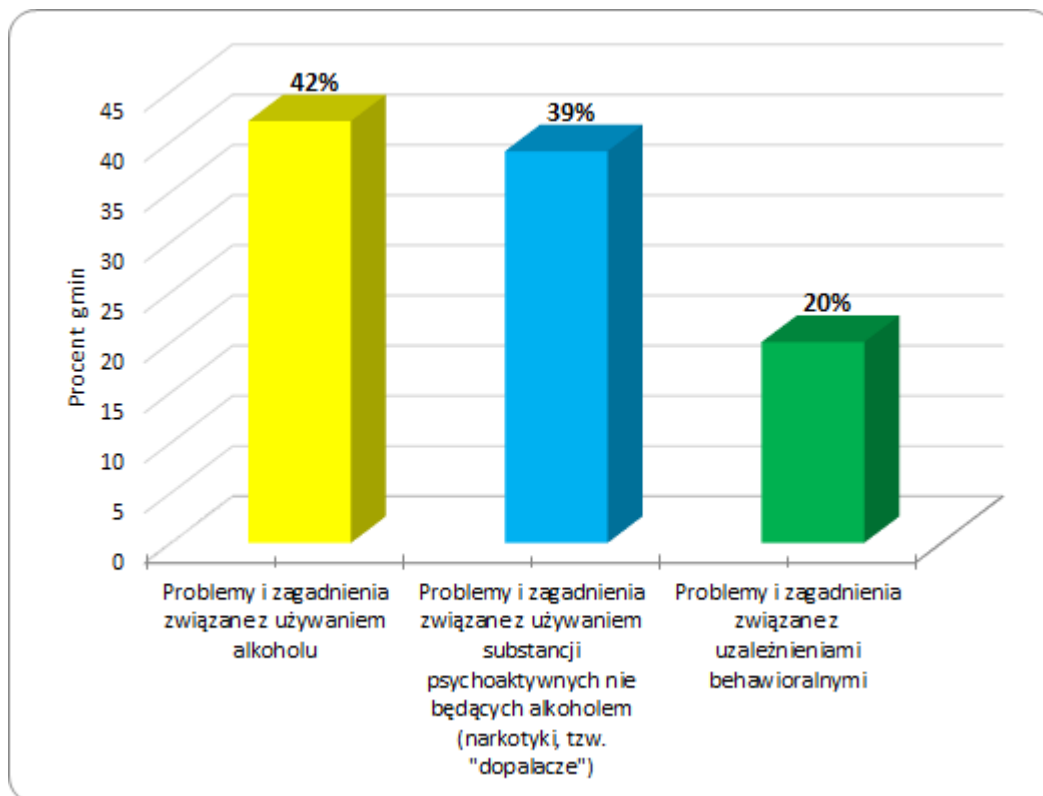
Realizację analiz dotyczących rozpowszechnienia problemu uzależnienia od substancji psychoaktywnych, alkoholu czy uzależnień behawioralnych w roku 2017 najczęściej finansowały (dofinansowały) gminy - siedziby powiatów (18% gmin tego typu), najrzadziej gminy wiejskie (13% tego typu gmin). W przypadku gmin miejsko-wiejskich, tylko 17% dofinansowało realizację tego typu działania (wykres nr 28.).

Wykres 28.: Procent gmin finansujących (dofinansowujących) działania polegające na analizie i/lub oszacowaniu problemu rozpowszechnienia uzależnienia w roku 2017 (podział ze względu na typ gminy).

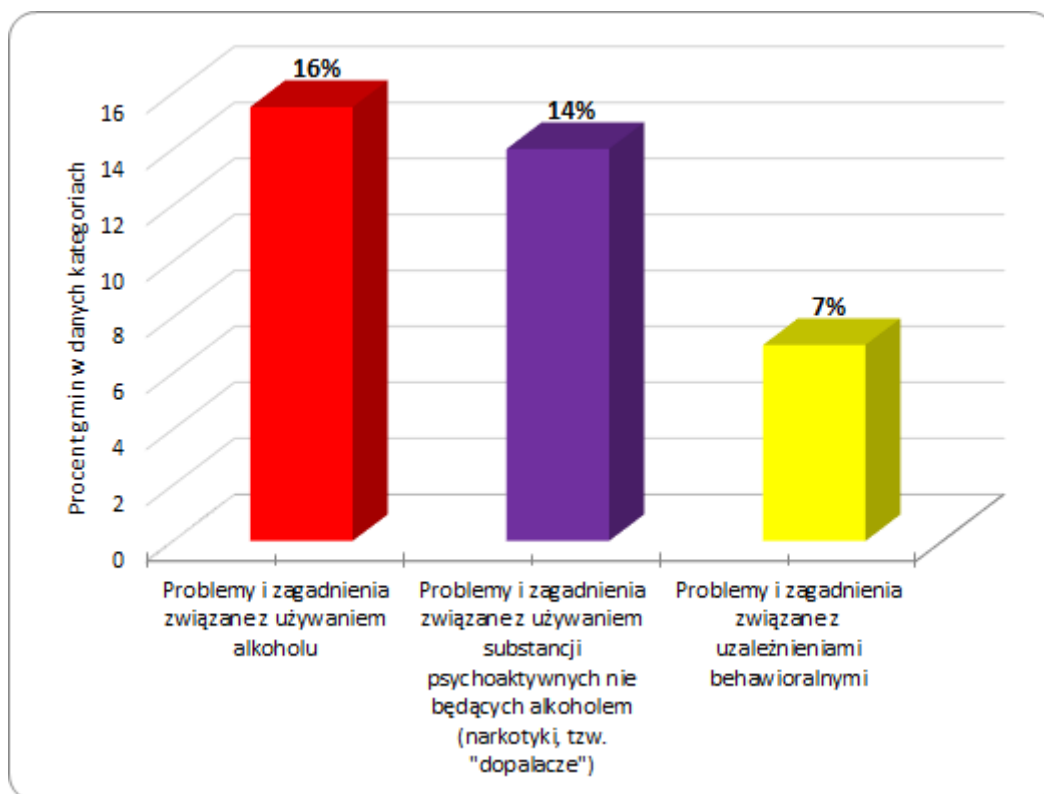
Gminy woj. opolskiego w roku 2017 najczęściej finansowały (lub dofinansowywały) analizy dotyczące rozpowszechnienia uzależnienia od alkoholu na ich terenie (42% gmin). Podobny odsetek gmin udzielił wsparcia w analizie /lub oszacowaniu rozpowszechnienia uzależnienia od narkotyków. Warto jednak zauważyć, że jedynie co piąta gmina woj. opolskiego wspierała realizację tego typu działań w przypadku uzależnień od czynności (wykres 29.).

Wykres 29.: Finansowane przez gminy tematy analiz i/lub oszacowań problemu uzależnień realizowanych w roku 2017.

Tematyka analiz i oszacowań, realizowanych w roku 2017 przez gminy województwa opolskiego, nie rozkładała się równomiernie. Gminy częściej wspierały analizy związane z alkoholem lub narkotykami niż uzależnieniami behawioralnymi (wykres 30.).

Wykres 30.: Finansowane przez gminy tematy analiz i/lub oszacowań problemu uzależnień realizowanych w roku 2017.

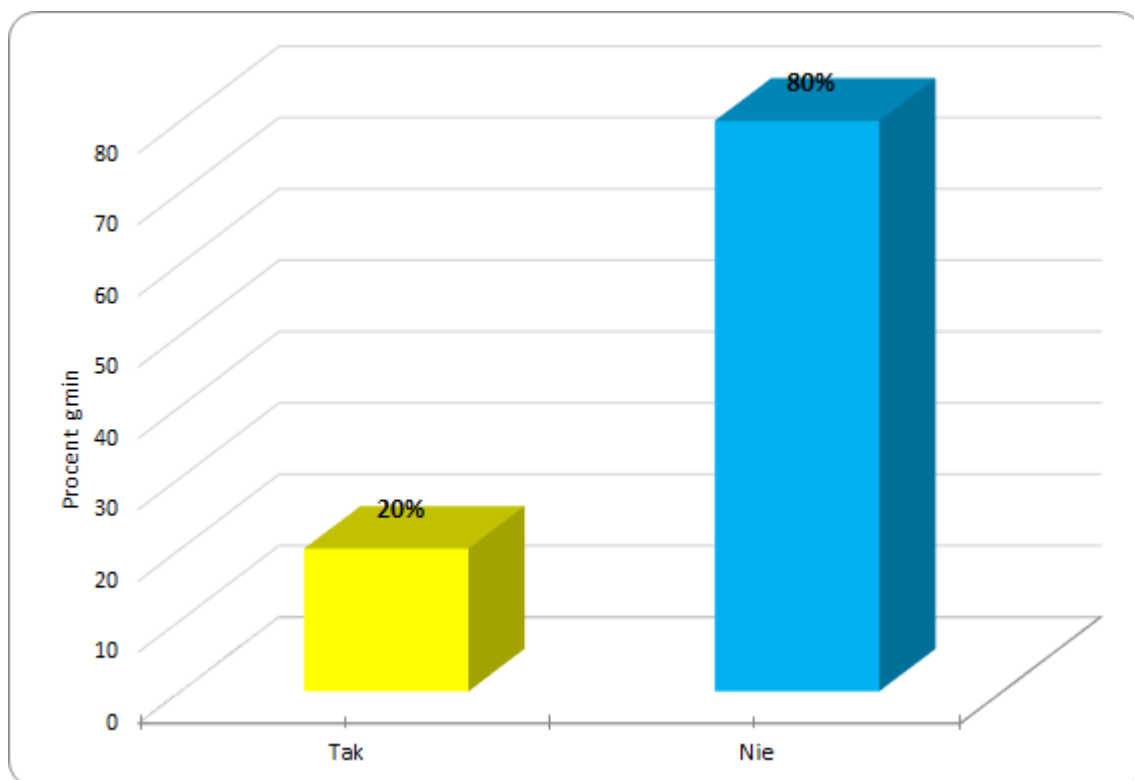

We wszystkich przypadkach, dane pokazują, że gminy niechętnie w ogóle zalecają przeprowadzanie analiz, co może rodzić obawę, czy działania profilaktyczne są prowadzone w oparciu o dane, czy tylko anegdotyczne obserwacje.

Współpraca z innymi JST w obszarze profilaktyki uzależnień

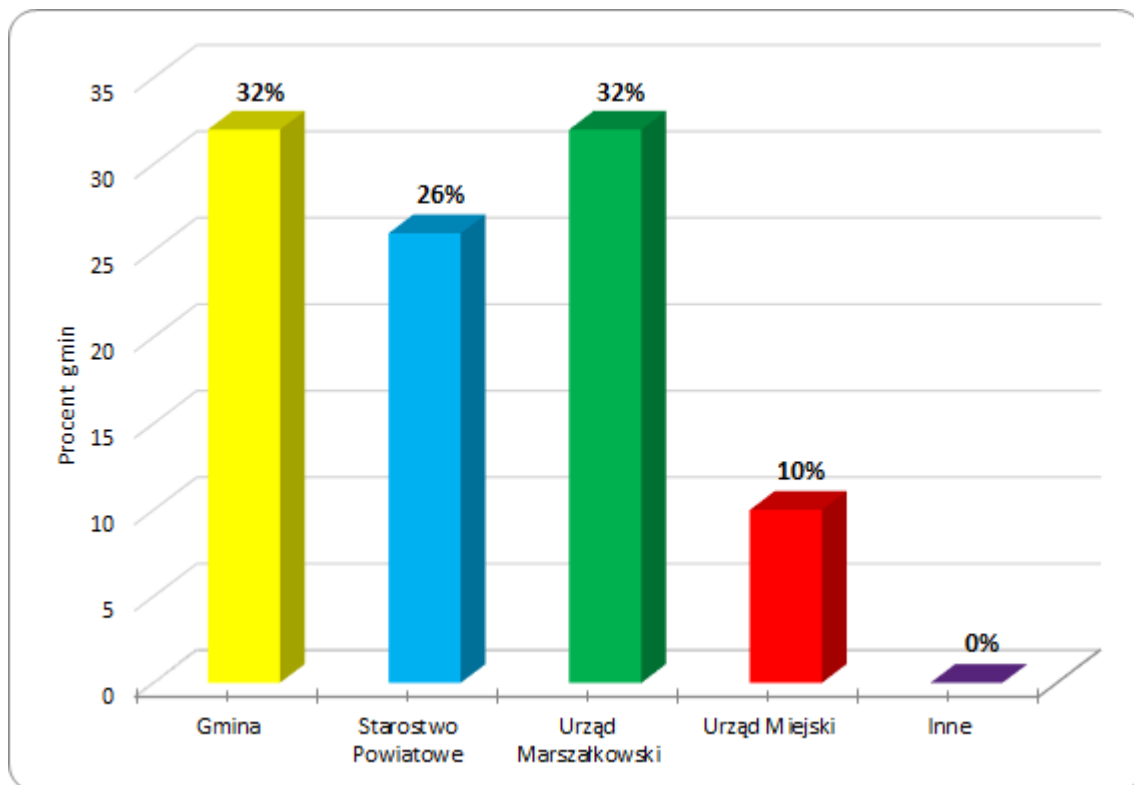
Współpraca poszczególnych gmin z przedstawicielami innych jednostek samorządu terytorialnego woj. opolskiego może być jednym ze sposobów maksymalizacji efektów profilaktycznych w obszarze uzależnień od substancji oraz uzależnień behawioralnych. Współpraca ta powinna być rozwijana na wielu płaszczyznach, począwszy od diagnozy problemu uzależnień, poprzez edukację, podnoszenie kompetencji specjalistów, na wspólnej realizacji konkretnych działań profilaktycznych skończywszy. Ważnym aspektem w walce z zjawiskiem uzależnień powinna być też wymiana informacji oraz doświadczeń między poszczególnymi jednostkami samorządowymi woj. opolskiego, ale również jednostkami samorządowymi innych województw.

Wykres 31.: Procent gmin woj. opolskiego, które podejmowały/nie podejmowały współpracy z innymi jednostkami samorządowymi w obszarze profilaktyki uzależnień w roku 2017.

Jak zobrazowano na wykresie 31., jedynie co piąta gmina woj. opolskiego w roku 2017 zdecydowała się na kooperację w realizacji działań profilaktycznych z inną jednostką samorządową. Jak wynika z zebranych danych (wykres 32.), w zakresie profilaktyki uzależnień, gminy najchętniej współpracowały z przedstawicielami innych gmin woj. opolskiego oraz przedstawicielami Urzędu Marszałkowskiego Województwa Opolskiego (32% gmin). Kolejno współpraca tego typu podejmowana był przez gminy z przedstawicielami Starostw Powiatowych (26% gmin) oraz Urzędów Miejskich (10% gmin).

Wykres 32.: Rodzaje jednostek samorządowych z jakimi podejmowano współpracę w obszarze profilaktyki w roku 2017.

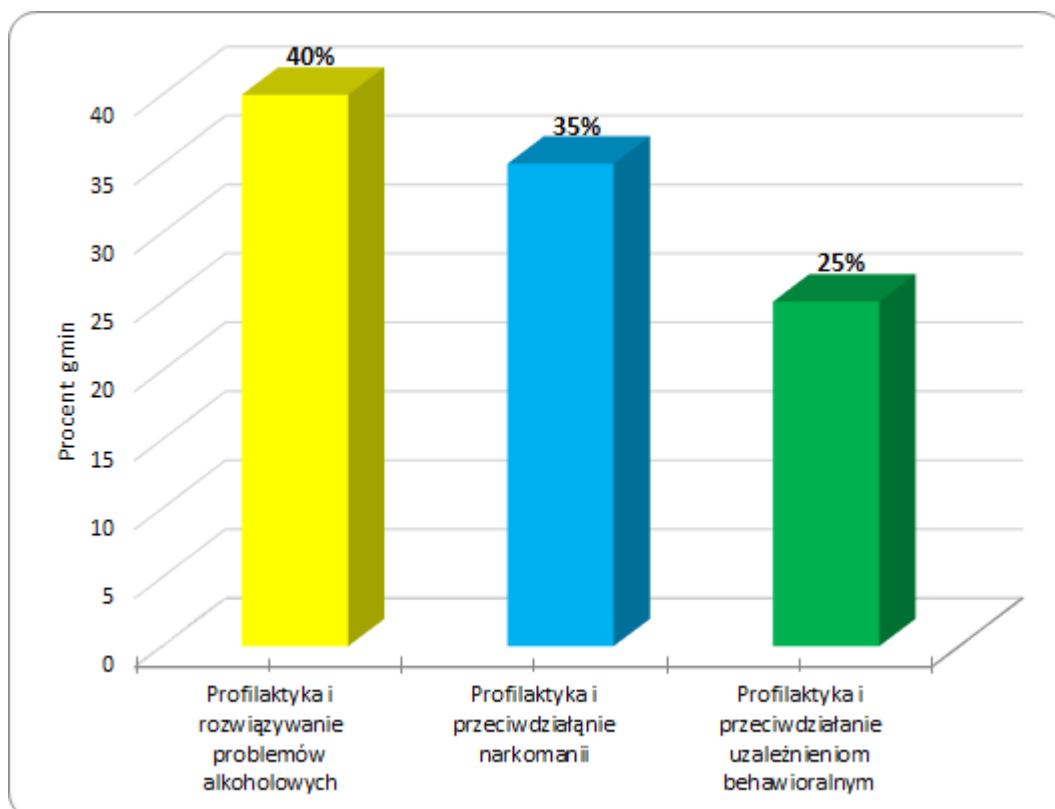

Współpraca gmin z innymi instytucjami samorządowymi opierała się głównie na wymianie doświadczeń i wiedzy oraz konsultacjach w obszarze profilaktyki uzależnień. Jednostki samorządowe chętnie współpracowały również w zakresie podnoszenia kompetencji osób zajmujących się na ich terenie profilaktyką uzależnień. W ramach współpracy organizowane były szkolenia oraz konferencje tematyczne. W obszarze edukacji społecznej jednostki samorządowe współpracowały w zakresie tworzenia i dystrybucji materiałów edukacyjnych. Współpraca obejmowała również realizację różnego typu kampanii społecznych w zakresie przeciwdziałania uzależnieniom oraz promocji zdrowego trybu życia. Samorządy współfinansowały również instytucje pomocowe, takie jak świetlice i poradnie profilaktyczno -terapeutyczne.

Plany wsparcia działań w roku 2019

Za priorytetowe w najbliższej przyszłości uznano wsparcie działań w zakresie profilaktyki i przeciwdziałania uzależnieniom od alkoholu. Czterdzieści procent gmin woj. opolskiego, uznało, że wsparcie działań profilaktycznych w tym zakresie jest dla nich najważniejsze (wykres 33.).

Wykres 33.: Obszary działań, jakie priorytetowo powinny być wspierane przez gminy w trakcie ich realizacji w roku 2019.

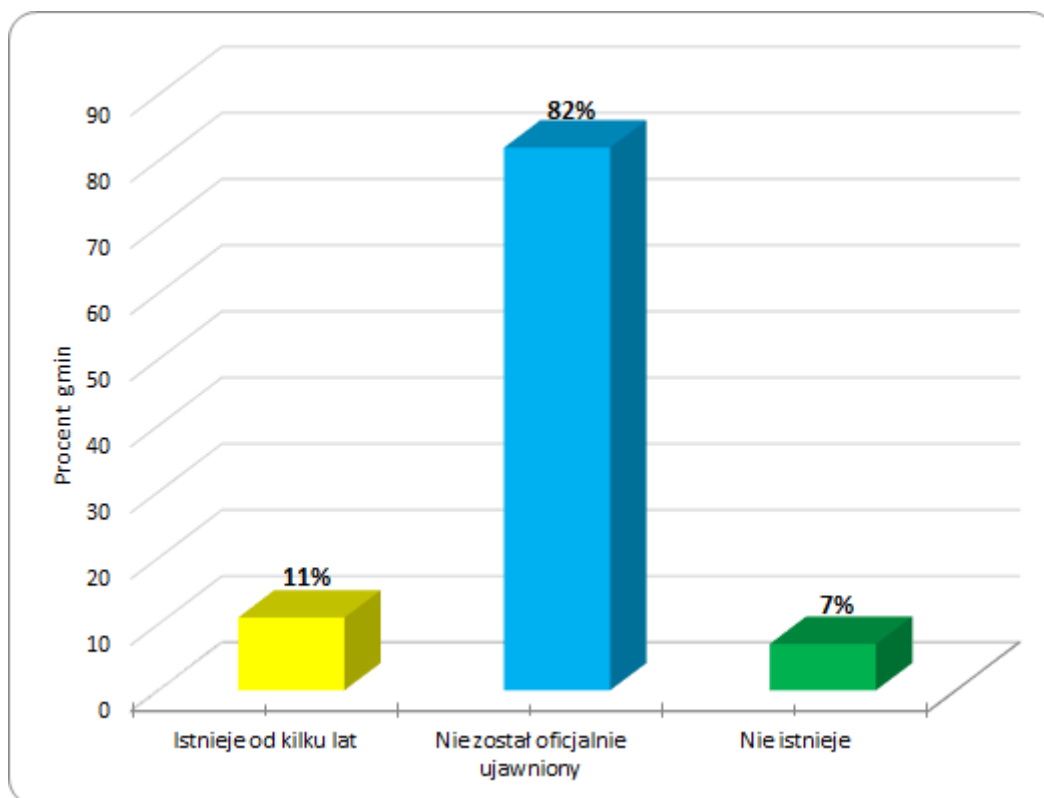

Realizację działań z zakresu profilaktyki i przeciwdziałania narkomani, za priorytetowe uzależniło 35% gmin woj. opolskiego. Najniższy priorytet w zakresie profilaktyki przeciwdziałania uzależnieniom, gminy woj. opolskiego przyznały obszarowi uzależnień behawioralnych. Jedynie ¼ gmin woj. opolskiego uznała, że profilaktyka i przeciwdziałanie uzależnieniom behawioralnym, będzie dla nich najważniejszym wyzwaniem w 2019 roku.

Nowe substancje psychoaktywne

Nowe substancje psychoaktywne, tzw.: “dopalacze” są ciągle aktualnym problemem dla osób zajmujących się profilaktyką i terapią uzależnień. Stanowią również wyzwanie dla instytucji samorządowych, gdyż walka z tego typu uzależnieniami ze względu na trudności związane z oszacowaniem skali problemu oraz koszty związane z późniejszym leczeniem czy terapią ich użytkowników jest niezwykle trudna.

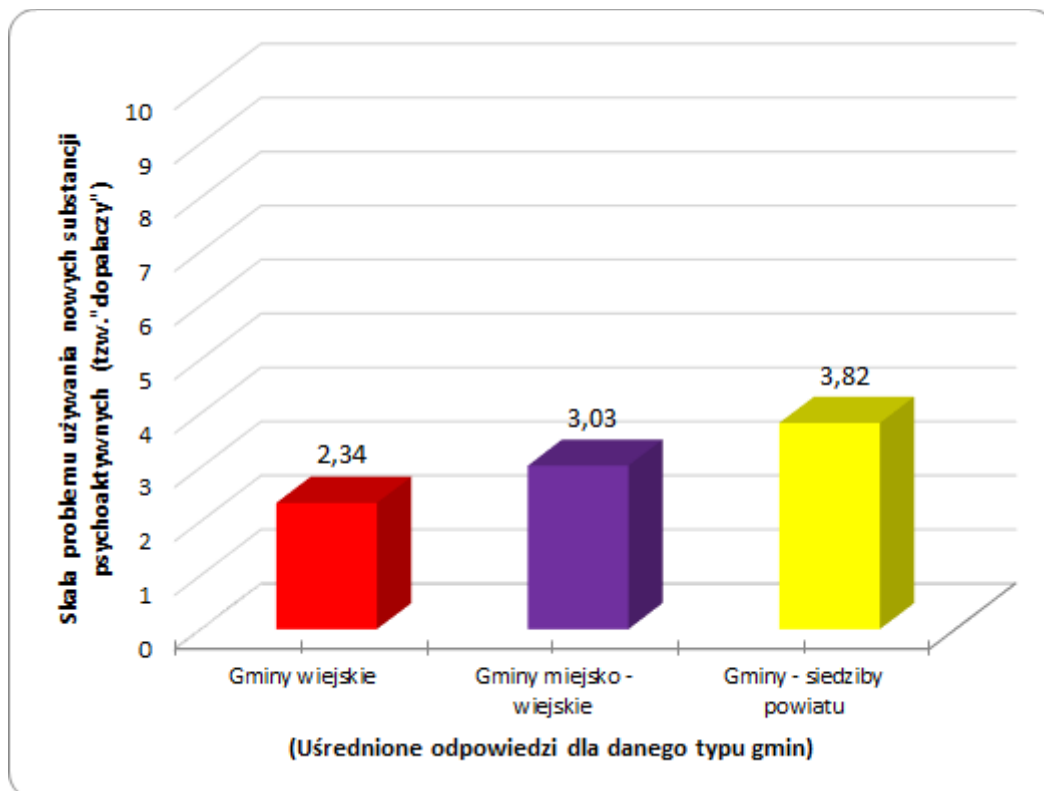
Wykres 34.: Rozkład procentowy odpowiedzi na pytanie: "Jak przedstawia się problem nowych substancji psychoaktywnych na terenie Państwa gminy?".

W tej edycji badania, przedstawicielom gmin po raz kolejny zadano pytanie na temat skali problemu używania NSP na ich terenie. Przedstawiciele 82% gmin zadeklarowało, że na ich terenie problem nie został oficjalnie ujawniony. W przypadku 11% gmin, problem został ujawniony i stanowi dla nich realne zagrożenie. Natomiast 7% przedstawicieli gmin twierdzi, że używanie nowych substancji psychoaktywnych na ich terenie nie stanowi problemu (wykres 34.).

Poproszono gminy o wskazanie, jak dużym problemem jest używanie NPS - na skali 10-cio punktowej, gdzie 1 oznaczało "nie ma problemu", a 10, że "to duży problem". Im większe ośrodki (od gmin wiejskich do miejskich i miast-siedzib powiatów) rośnie średnia odpowiedzi na to pytanie - w gminach miejskich wynosi ona najwięcej - 3,82, a w gminach wiejskich 2,34 (wykres 35.). Są to niemalże takie same wyniki jak przed rokiem.

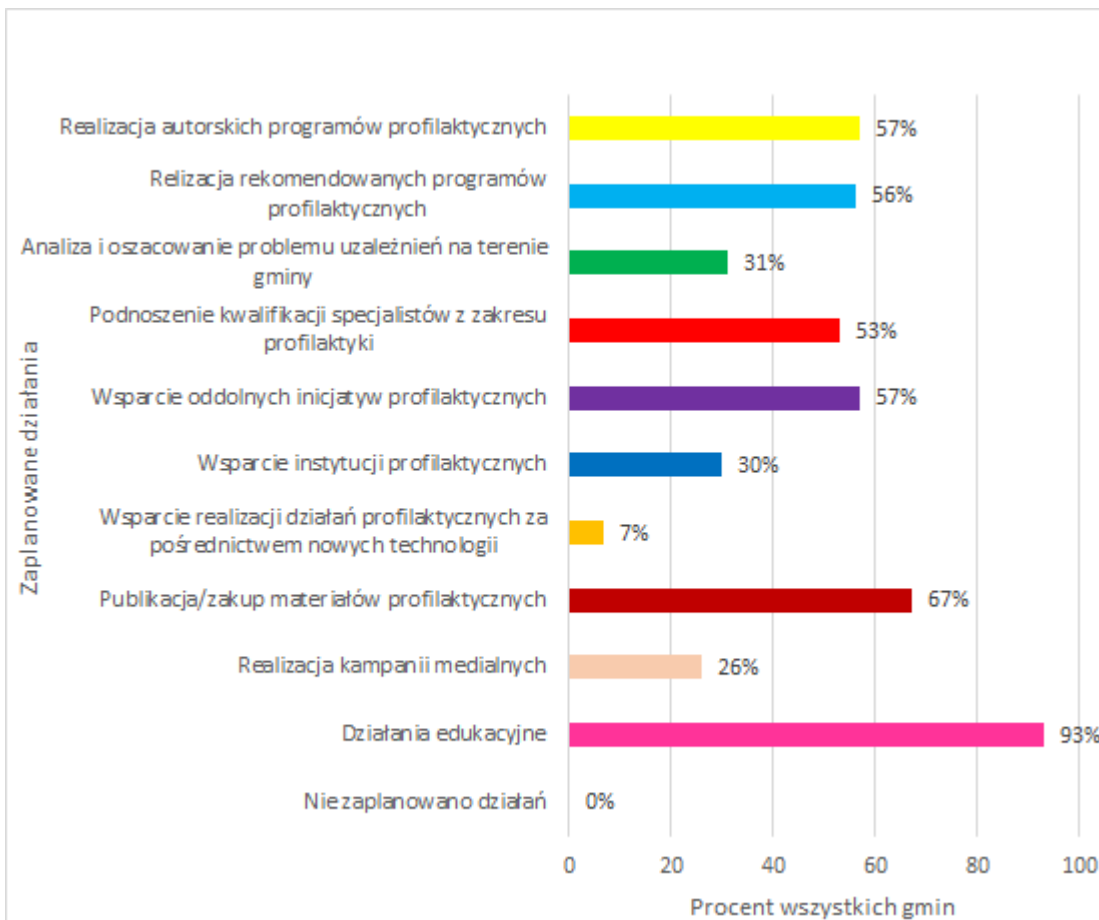
Wykres 35.: Skala problemu używania nowych substancji psychoaktywnych na terenie gmin woj. opolskiego w skali 1-10 - od "nie ma problemu" do "to duży problem" (średnie udzielonych odpowiedzi w podziale ze względu na typ gmin).

Działania profilaktyczne planowane w roku 2019

W związku z tym, że badania zrealizowano pod koniec roku 2018, oprócz ustalonych przez gminy priorytetowych obszarów działań profilaktycznych, jakie powinny być wspierane podczas realizacji w roku 2019, zapytano również o konkretne działania profilaktyczne, jakie zostały zaplanowane do realizacji na ich terenie w roku 2019 (respondenci badania mieli możliwość wielokrotnego wyboru odpowiedzi).

Wykres 36.: Działania profilaktyczne zaplanowane do realizacji przez gminy w roku 2017

Działania edukacyjne zaplanowano najczęściej - 93% gmin ma zamiar tak prowadzić profilaktykę w roku 2019. Związany z tym jest wysoki procent materiałów wspomagających profilaktykę - czy to ich publikacja czy zakup, które planuje 63% gmin. Nieco ponad połowa gmin planuje realizować rekomendowane programy profilaktyczne, podobnie ponad połowa planuje realizować nierekomendowane. Również w ponad połowie gmin planuje się podnosić kwalifikacje specjalistów z zakresu profilaktyki. Także ponad połowa gmin planuje wspierać oddolne inicjatywy. Nieco poniżej 1/3 gmin ma w planach analizować problemy uzależnień. Podobnie, niecała 1/3 gmin chce wspierać instytucje profilaktyczne. Żadna gmina nie zadeklarowała nie-zaplanowania żadnych działań.

Istotnym wynikiem jest tutaj chęć realizowania sprawdzonych programów rekomendowanych przez wyspecjalizowane instytucje. Z drugiej strony, to tylko 56% gmin - co oznacza, że niemalże połowa gmin nie planuje tego typu działań, chociaż planują działania edukacyjne - robią to niemal wszystkie gminy. Tylko 31% gmin myśli o analizowaniu problemów, co znowu, może być krytyczne w kreowaniu profilaktyki w oparciu o dane, a nie tylko powtarzalne i utarte - a niekoniecznie skuteczne - praktyki.

Mocne strony profilaktyki w 2017 r.

W tegorocznej edycji badania postanowiono eksplorować potencjał gmin i otworzyć dyskusję na temat mocnych stron działań profilaktycznych. Pytanie pozostawiono otwarte, a odpowiedzi udzieliło tylko 7 gmin. Zakładając, że ich sukcesy motywowały wypełniających do podzielenia się nimi, warto przyrzeć się przykładom “mocnych stron”.

Spośród przekazanych opinii, dwie dotyczyły znaczenia rekomendowanych działań profilaktycznych. Dwie inne podkreśliły duży zasięg działań. Dwie kolejne jako mocne strony wymieniły działania na zasadzie alternatyw - organizowania zajęć pozalekcyjnych, w tym w świetlicach socjoterapeutycznych. Inna gmina wymieniła jako mocną stronę “edukację na temat zagrożeń” i kampanie “społecznościowe”. W innej gminie, mocną stroną była wymiana doświadczeń dzięki partnerstwu międzygminnemu. W jeszcze innej współpraca ze szkołami i odpowiadanie na ich potrzeby w zakresie profilaktyki.

Z jednej strony, znikomy procent odpowiedzi w ogóle powinien martwić - gminy nie umieją zidentyfikować tego, co dobrze działa - oznacza to, że albo takiego działania nie ma, albo nie jest ono poddawane specjalnej refleksji. Z drugiej strony jednak, opisany powyżej materiał już stanowi podstawę do dalszych analiz - możliwe jest poproszenie deklarujących o rozwinięcie myśli i ewentualne rozpowszechnianie dobrych praktyk. Oczywiście, samo zadowolenie wypełniających ankietę nie stanowi kryterium jakości działań - warto poddać je eksperckiej ocenie.

Słabe strony profilaktyki w 2017 r.

Słabe strony w pytaniu otwartym wykazało tylko 5 gmin. Zapewne nie oznacza to, że pozostałych 66 nie charakteryzują mankamenty w obszarze profilaktyki uzależnień. Niestety należy to zidentyfikować jako wskaźnik niskiej refleksyjności dotyczącej problemu, pewnego rodzaju rutyny i niskiego zainteresowania kwestiami profilaktyki. Oczywiście postawa “ewaluacyjna” w ogóle jest trudna do wzbudzenia, ale w tak delikatnym, kontrowersyjnym i trudnym obszarze jak profilaktyka uzależnień, brak krytycznego podejścia wobec działań można uznać za coś alarmującego.

Niemniej jednak, warto przejrzeć 5 odpowiedzi pozostawionych przez wypełniających ankietę przedstawicieli gmin. Dwie gminy wymieniły finanse jako słabą stronę, jedna z nich zidentyfikowała to ze zmniejszeniem się dochodów z opłat za wydawanie zezwoleń na sprzedaż alkoholu. Dwa inne głosy krytyczne dotyczą słabej współpracy między gminami i na poziomie wojewódzkim. Jedna z gmin postuluje więcej spotkań, koordynacji i wymiany dobrych praktyk. W innej samo-krytycznej opinii, respondent/ka przyznała, że w gminie podjęto zbyt mało działań w obszarze profilaktyki.

Podstawowy wniosek z analizy otwartego pytania o słabe strony można powiązać z opisanymi powyżej niskimi wskaźnikami kultury ewaluacji i opierania profilaktyki na danych. Programów się nie poddaje ocenie, nie dofinansowuje się podnoszenia kompetencji, nie zleca się analiz - nie dziwi więc nieumiejętność lub brak motywacji do krytycznego spojrzenia na podejmowane wyzwania. Jawi się to jako palący problem profilaktyki w województwie.

Działania profilaktyczne a redukcja szkód

Pytaniem o prowadzenie działań zgodnych z paradygmatem redukcji szkód chciano nie tylko sprawdzić wiedzę przedstawicieli gmin dotyczącą redukcji szkód, ale i sprowokować respondentów do próby dopasowania realizowanych działań do - ich zdaniem - nurtu *harm reduction*. Jest to zadanie niezwykle trudne, o czym świadczą nie tylko 54 braki odpowiedzi, ale również to, że w ogóle redukcja szkód nie jest zbyt szeroko implementowana na świecie. Decydenci, oczywiście,

zdali sobie sprawę z tego, że aktualnie obowiązujące podejście - próba kompletnej eliminacji zachowań problemowych (związanych głównie z substancjami psychoaktywnymi), związana z nią stygmatyzacja i penalizacja użytkowników oraz tzw. "wojna z narkotykami" jest nie tylko niemożliwa, ale również niepraktyczna i nieludzka. To przesunięcie filozoficzne i moralne nie jest łatwe ani intelektualnie ani w wymiarze praktycznym, stąd popularność *harm reduction* na poziomie hasła lub na poziomie dających się łatwo opisać działań: np. wymiana igieł, pokoje bezpiecznej konsumpcji. Prosto mówi się o niej i stosuje kiedy dotyczy bardzo wyraźnych "szkód" (np. ciężkie uzależnienia, związane z nimi epidemie, np. HIV). Wówczas "redukcję" widać wyraźnie i prosto ją zrozumieć. Problem - w kontekście omawianych danych - polega na tym, że tego typu problemy charakteryzują wielkie metropolie, a znacznie mniej małe miasta i wioski - jak w przypadku Opolszczyzny.

Wydaje się, że respondenci za redukcję szkód intuicyjnie uznali po prostu pracę w zakresie profilaktyki lub ewentualnie interwencji w zakresie uzależnień. W pewnym sensie 17 podanych poniżej przykładów dotyczy redukcowania szkód:

- Działania profilaktyczne
- Działania Ośrodka Pomocy Społecznej, Prowadzenie Placówki Wsparcia Dziennego - Świetlicy Terapeutycznej
- Możliwość uzyskania wsparcia przez : psychoterapeutę, pracowników ops, bezpłatna pomoc prawna.
- programy edukacyjno - informacyjne.
- Dyżury psychologa w Gminnym Punkcie Konsultacyjnym ds. Uzależnień - zdiagnozowanie problemu, wskazanie możliwości rozwiązań problemu.
- Wspieranie działalności środowisk abstynenckich, zwiększenie dostępności i podniesienie jakości pomocy dla członków rodzin z problemem alkoholowym,
- warsztaty, szkolenia, pogadanki dla uczniów i ich rodziców w szkołach
- Prowadzenie dla mieszkańców gminy poradnictwa dla osób eksperymentujących, uzależnionych oraz używających narkotyków w sposób szkodliwy. Prowadzenie programów terapii dla osób uzależnionych, współuzależnionych, w tym pracy terapeutycznej z rodziną. Prowadzenie zajęć terapeutycznych i pozaterapeutycznych dla młodzieży uzależnionej i zagrożonej uzależnieniami.
- Prowadzenie punktu konsultacyjnego dla osób uzależnionych i osób zagrożonych uzależnieniem, ich rodzin i ofiar przemocy w rodzinie. Kampanie informacyjno - edukacyjne w tym zainicjowane przez Młodzieżową Radę Miejską. Pełnienie dyżurów w punkcie konsultacyjnym przez terapeutę uzależnień. Prowadzenie profilaktycznej działalności informacyjnej i edukacyjnej w zakresie rozwiązywania problemów alkoholowych i narkomanii, w szczególności dla dzieci i młodzieży w tym prowadzenie pozalekcyjnych zajęć sportowych, a także działań na rzecz dożywiania dzieci uczestniczących w pozalekcyjnych programach opiekuńczo - wychowawczych i socjoterapeutycznych. Wspomaganie działalności Instytucji, stowarzyszeń i osób fizycznych, służącej rozwiązywaniu problemów alkoholowych i narkomanii.
- Realizacja programów pomocy terapeutycznej i rehabilitacyjnej dla specyficznych grup odbiorców
- Wsparcie finansowe Poradni Odwykowej (zakup specjalistycznej literatury i materiałów) oraz dofinansowanie zajęć terapeutycznych "Zapobieganie nawrotom w chorobie alkoholowej", wsparcie działalności stowarzyszeń abstynenckich , pomoc prawna, psychologiczna i

informacyjna dla osób doznających przemocy oraz członków rodzin z problemem alkoholowym, pomoc psychologiczna dla dzieci z rodzin dotkniętych przemocą, z rodzin z problemem alkoholowym oraz dla dzieci przejawiających problemy wychowawcze

- Wsparcie psychologiczne i psychoterapeutyczne.
- Współpraca z Przychodnią Terapii Uzależnień w oparciu o międzygminne porozumienie.
- działalność Punktu Konsultacyjnego ds. uzależnień
- funkcjonowanie Punktu Konsultacyjnego, finansowanie terapii uzależnień
- **konsultacje indywidualne w zakresie minimalizacji szkód u osób nadmiernie pijących; stosowanie testu audit; spotkania grupowe z wykładami nt ograniczenia częstości picia alkoholu**
- wspieranie Klubu Abstynenta w Krapkowicach współpraca z Klubem Integracji Społecznej w Krapkowicach¹

Należy docenić inicjatywy gmin, natomiast żadne z opisanych działań nie wpisuje się w sposób bezdyskusyjny w politykę “redukcji szkód”. Te, które mogą spełniać definicję, pogrubiono. Nie znaczy to, że takiej działalności gminy nie prowadzą. Należy interpretować to jako wielką potrzebę dyskusji i pogłębiania wiedzy w zakresie tej progresywnej formy adresowania problemów uzależnień.

Działania profilaktyczne w zakresie redukcji szkód do realizacji w przyszłości

W związku z pewnymi kłopotami z definicją “redukcji szkód” w gminach, kolejne pytanie o ten paradygmat i potrzebne działania w jego nurcie w przyszłości pozwala przede wszystkim zdiagnozować realne zapotrzebowanie na działania profilaktyczne w gminach. Udzielone odpowiedzi przedstawiono poniżej:

- - działania informacyjno-edukacyjne mające na celu oswojenie społeczeństwa z problemami związanymi z używaniem substancji psychoaktywnych,
- działania prowadzone w poradniach i szpitalach (programy wsparcia, konsultacje, punkty porad)
- Dalsza współpraca z Przychodnią Terapii Uzależnień.
- Działania profilaktyczne, zajęcia terapeutyczne z psychologiem
- Działania w zakresie uzależnień behawioralnych, przemocy wśród dzieci i młodzieży i w/w. funkcjonowanie Punktu Konsultacyjnego, finansowanie terapii uzależnień
- Kontynuacja dotychczas realizowanych działań.
kontynuacja działań w zakresie indywidualnych spotkań nt minimalizacji szkód u osób nadmiernie pijących
kontynuacja działania punktu konsultacyjnego ds. uzależnień

¹ pisownia oryginalna z niewielkimi poprawkami edytorskimi

- Lepsza koordynacja działań służb "pomocowych", zwłaszcza z Policją.
- J/w, oraz bezpłatne usługi mediatora.
- Kontynuacja działań Ośrodka Pomocy Społecznej, utrzymanie prowadzenia Placówki Wsparcia Dziennego - Świetlicy Terapeutycznej
- programy pomocy kryzysowej. programy edukacyjno - informacyjne.
- Kontynuacja dyżurów psychologa w GPK ds. U
- Rekomendowane programy profilaktyczne w placówkach oświatowych.
- Rozszerzenie działalności Punktu Konsultacyjnego o dyżury członków komisji alkoholowej, pedagoga i pracowników GOPS. Realizacja programów rekomendowanych w szkołach.
- Wspieranie działalności środowisk abstynenckich, zwiększenie dostępności i podniesienie jakości pomocy dla osób doświadczających przemocy w rodzinie, w szczególności z problemem alkoholowym.
- Upowszechnianie informacji na temat placówek ambulatoryjnych dla osób uzależnionych i ich rodzin
szkolenia i kursy zawodowe dla osób używających szkodliwie i uzależnionych od środków psychoaktywnych
- Wsparcie finansowe Poradni Odwykowej (zakup specjalistycznej literatury i materiałów) , wsparcie działalności stowarzyszeń abstynenckich, pomoc prawna, psychologiczna i informacyjna dla osób doświadczających przemocy oraz członków rodzin z problemem alkoholowym, pomoc psychologiczna dla dzieci z rodzin dotkniętych przemocą, z rodzin z problemem alkoholowym oraz dla dzieci przejawiających problemy wychowawcze
- Wykorzystanie możliwości współpracy z instytucjami pomocy społecznej, opieki zdrowotnej, ośrodkami leczenia i sądownictwa oraz komisjami rozwiązywania problemów alkoholowych- w zakresie kierowania osób mających trudności z utrzymaniem abstynencji i wielokrotnie leczonych do oferty programów ukierunkowanych **redukcję szkód** oferowanych przez lokalnie współpracujące ośrodki leczenia odwykowego.²

Podsumowanie: potrzeba profesjonalizacji

Szczegółowo opisane wyniki badania ankietowego nie wymagają powtórzenia. W podsumowaniu skoncentrowano się na podkreśleniu najbardziej charakterystycznych kwestii.

- **Profilaktykę realizuje się w szkołach:** Procent gmin realizujących działania profilaktyczne w jednostkach edukacyjnych przez ostatnie 3 lata utrzymuje się na podobnym poziomie (obecnie 90% gmin w 2 poprzednich latach 91% gmin). Najczęściej programy profilaktyczne realizowane w szkołach podstawowych i gimnazjalnych.

- **Przeważają programy nie-rekomendowane:** Z tego powodu bardzo ważne jest odnotowanie faktu, że to w przeważającym stopniu nierekomendowane programy profilaktyczne są realizowane (w 83% gmin), a nie realizuje się programów rekomendowanych (ze względu na ograniczenia środków finansowych, realizowanie innych programów lub niskie zainteresowanie szkół programami rekomendowanymi).

² pisownia oryginalna z niewielkimi poprawkami edytorskimi

- Najczęściej programy rekomendowane realizują gminy - siedziby powiatu, oraz gminy wiejskie (w których częściej realizuje się programy rekomendowane niż w gminach miejsko-wiejskich).

- **Brakuje specjalistów do realizacji zadań profilaktycznych:** W niemal połowie gmin twierdzi się, że na ich terenie nie ma specjalistów którzy mogliby realizować programy profilaktyczne, a 27% nie wiadomo, czy tacy są. Gmin wspierających podnoszenie kompetencji osób realizujących działania profilaktyczne w tym roku była nieco ponad połowa, nieco mniej niż w roku poprzednim (2016 - 59%). Podnoszenie kompetencji wspierają głównie gminy - siedziby powiatu oraz gminy wiejskie częściej niż miejsko-wiejskie. Należy ostrożnie podchodzić i do tych danych, ponieważ zasadniczo podnosi się kompetencje osób poprzez organizację szkoleń i konferencji. Wątpliwy poziom merytoryczny działań profilaktycznych ujawniło pytanie o politykę redukcji szkód - udzielono wielu odpowiedzi, żadne z nich nie wskazywały na znajomość pojęcia, natomiast były ogólnikowe i często udzielane.

- **Brak kultury ewaluacji:** Spadające (niskie) liczby gmin prowadzących ewaluację programów są tym bardziej niepokojące, że prowadzone programy są autorskie, a nie standaryzowane i trudno spekulować na temat ich jakości i skuteczności.

- **Profilaktyka nie-oparta na danych:** Analizy i oszacowanie rozpowszechnienia zjawiska uzależnienia ciągle spada (od 3 lat) i w tym roku jedynie 15% gmin to realizowało tego typu zadania.

- **Gminy nie współpracują w zakresie profilaktyki:** Obszarem do dalszej eksploracji i poprawy jest kooperacja w zakresie profilaktyki. Współpraca z innymi jednostkami samorządowymi została zarejestrowana na niskim ($\frac{1}{5}$ gmin) poziomie. Gminy, które już współpracują - robią to głównie z innymi gminami, urzędem marszałkowskim i urzędami miejskimi.

Przedstawiona powyżej analiza stanowi wstęp do znacznie bardziej pogłębionej dyskusji. Należy traktować zaprezentowane dane jako wskazówki do dalszej eksploracji. Podobnie jak w roku poprzednim, dane przedstawiają obraz gmin powtarzających pewne znane i utrwalone działania, ale już nie rozwijających ani nie profesjonalizujących je. Wprowadza się nowe pojęcia (vide "redukcja szkód"), nie mają one jednak ani desygnatu ani odzwierciedlenia w praktyce. Źródła ograniczeń stanowią zarówno finanse jak i - prawdopodobnie postawy i ograniczona wiedza i merytoryczne przygotowanie do prowadzenia profilaktyki. Jednym z najważniejszych wskaźników tego stanu rzeczy jest wciąż utrzymujący się trend realizacji autorskich programów profilaktycznych, a nie tych rekomendowanych. Profesjonalizacja profilaktyki uzależnień stanowi podstawowe wyzwanie dla województwa polskiego w najbliższych latach.

Aneks

Oddolne inicjatywy profilaktyczne dofinansowane przez gminy

*pisownia oryginalna

<p>- współfinansowanie organizowanych festynów i rozgrywek sportowych , połączonych z prowadzeniem kampanii profilaktyczno - edukacyjnej propagującej postawy abstynenckie wśród dzieci, młodzieży i dorosłych, organizowanych przez placówki oświatowe- współfinansowanie infrastruktury sportowej, której głównym celem jest prowadzenie działalności wychowawczej i popularyzatorskiej w zakresie kultury fizycznej, by uchronić dzieci i młodzież od złych zachowań, takich jak: spożywanie alkoholu, zażywanie narkotyków i dopalaczy.</p>
<p>- festyny rodzinne- spektakle profilaktyczne</p>
<p>-w zakresie prowadzenia pozalekcyjnych zajęć sportowych, -w zakresie organizacji wycieczek zimowego i letniego dla dzieci i młodzieży, -w zakresie promocji i rozwoju wolontariatu wśród młodzieży.</p>
<p>Wyjazdy dzieci, młodzieży i osób starszych na wycieczki, biwaki, zimowiska z rodzin dysfunkcyjnych i biednych Dofinansowanie do Ogólnopolskiego Zlotu Rodzin Abstynenckich Organizacja warsztatów edukacyjno - informacyjnych o profilaktyce</p>
<p>"Spójrz inaczej", " Pomyśl zanim spróbujesz"</p>
<p>Animacja wolnego czasu związane z radzeniem sobie w sytuacjach stresowych, wspomagających zachowania podstawy asertywności. Festyny rodzinne, integracje mikołajkowe, zajęcia artystyczne, koncerty, udział w programie szkoleniowym Bezpiecznie -Chce się żyć.</p>
<p>Dofinansowanie imprez podczas, których miała miejsce dystrybucja broszur i ulotek o tematyce profilaktycznej przekazywanych przez Gminę działania edukacyjne adresowane do dzieci, młodzieży na temat zagrożeń ze strony substancji psychoaktywnych Dzień Dziecka - "Dzień Zdrowych Zachowań",Kolonie edukacyjno - motywacyjna dla dzieci</p>
<p>DZIEŃ DZIECKA, ZAWODY WĘDKARSKIE</p>
<p>festyny i imprezy plenerowe, konkursy plastyczne, muzyczne i literackie</p>
<p>Inicjowane działania profilaktyczne przez lokalne środowiska Rad Sołeckich, Ludowych Zespołów Sportowych, Ochotniczych Straży Pożarnych itp. Organizacja imprez, zajęć, festynów- mających związek i wyraźne odniesienie do promocji profilaktyki i zdrowego stylu życia, połączona z realizacją konkursów, oplakatowania, pogadanek w aspekcie szeroko rozumianej profilaktyki uzależnień.</p>
<p>Konkursy wiedzy oraz plastyczne dotyczące uzależnień organizowane przez szkoły</p>

<p>Na wniosek sołtysa sfinansowano program "Bezpieczna Kobieta", prowadzony we współpracy z Komendą Powiatową Policji w Kluczborku, który obejmował kurs samoobrony dla kobiet z terenu naszej gminy, prelekcje Policji nt. bezpieczeństwa oraz kurs pierwszej pomocy. Z inicjatywy sołtysów - zajęcia w salkach wiejskich dla dzieci i młodzieży mające na celu odciążenie ich od używek i internetu oraz docenienie spędzania wolnego czasu wspólnie z rówieśnikami.</p>
<p>Organizacja kampanii profilaktycznej " Postaw na Rodzinę" w Zespole Gimnazjalno-Szkolno-Przedszkolnym w Polskiej Cerekwi połączony z festynem , na którymprzeprowadzono warsztaty profilaktyczne oraz uczestnikom rozdysponowano materiały edukacyjne i ulotki profilaktyczne.Dla dzieci i młodzieży z terenu gminy zorganizowano kolonię letnią z programem profilaktycznym.Organizacja pozalekcyjnych zajęć sportowych promujących zdrowy styl życia bez uzależnień.</p>
<p>organizacja spotkań i wyjazdów integracyjnych różnych grup społecznych (straż pożarna, mieszkańcy wsi - rady sołeckie, kluby sportowe), w czasie których prowadzone były pogadanki i dyskusje nt. uzależnień.</p>
<p>organizacja warsztatów w szkołach, organizacja czasu wolnego dzieci i młodzieży, organizowanie czasu wolnego dzieci i młodzieży- dofinansowano wycieczki szkolne, dofinansowano zakup sprzętu sportowego, dofinansowano zajęcia świetlic wiejskich,</p>
<p>Projekt "Tydzień Profilaktyki w Grodkowskiej Trójce" - realizacja została poprzedzona przeprowadzona diagnozą i rozmowami z wychowawcami, na podstawie których postanowiono umożliwić uczniom szkoły podstawowej odnajdywanie i rozwijanie zainteresowań i talentów oraz budzenie empatii, wrażliwości i umiejętności rozpoznawania zagrożeń, jakie niosą multimedia i niewłaściwe kontakty z ludźmi. W ramach projektu odbyły się warsztaty o tematyce profilaktycznej, np. agresja słowna, smartfon jak narkotyk, radzenie sobie ze stresem, radzenie sobie z konfliktami, skuteczna komunikacja, reakcja na sukces i porażkę. Następnym działaniem projektu był kiermasz talentów. Zorganizowano stoiska talentów: "Śpiewać każdy może", "Zmysły moim przyjacielem", "Zaczytana szkoła", "Zajęcia stymulowane muzyką", "Jaka to melodia", "Lets dance". Dzieci mogły odkryć zamiłowania do różnych form twórczości, poszukiwać i rozwijać talenty., co może stanowić doskonałą alternatywę przeciwdziałania uzależnieniom.</p>
<p>Rajd Malucha.</p>
<p>Realizacja programu skierowanego do rodziców dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym, gdzie rekrutacją rodziców zajmował się Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie w Opolu.</p>
<p>realizacja spotkań pikników, realizowane przez stowarzyszenia i rady sołeckie</p>
<p>Realizacja turniejów, konkursów, prelekcji.</p>
<p>Realizowane przez organizacje pozarządowe i szkoły programy profilaktyczne</p>

Spektakle ProfilaktyczneKoncert "Stop Uzależnieniom czas na dobrą muzykę i wymarzony zawód"Pikniki Rodzinne Zlot Rodzin Abstynenckich

sport, zawody dla dzieci i młodzieży,

w sołectwach były organizowane spotkania integracyjne których celem było nabywanie prawidłowych wzorców spędzania czasu wolnego przez dzieci i dorosłych, festyny rodzinne, różnego rodzaju warsztaty, konkursy.

wspieranie i dofinansowanie działań profilaktycznych przez : Gminny Ośrodek Kultury Sportu i Rekreacji, stowarzyszenia, osoby fizyczne w zakresie organizacji różnych form spędzania czasu wolnego, których uczestnikami były dzieci, dorośli i inne osoby celem promocji zdrowego stylu bez narkotyków i trzeźwego stylu życia